

Univerzitet u Sarajevu
Filozofski fakultet
Odsjek za psihologiju

**ODNOS NAVIKA ČITANJA I NEPRIJATNIH EMOCIONALNIH STANJA
STUDENATA ZA VRIJEME PANDEMIJE**

Završni magistarski rad

Student: Amna Krupalija

Mentor: Prof. dr. Amela Dautbegović

Sarajevo, septembar, 2022.

SADRŽAJ

1. UVOD.....	1
1.1. Navike čitanja	3
1.2. Odnos navika čitanja i mentalnog zdravlja studenata.....	6
1.3. Obilježja pandemije COVID-19	7
1.4. Čitanje u doba pandemije.....	10
2. CILJEVI I PROBLEMI ISTRAŽIVANJA.....	14
3. METODA ISTRAŽIVANJA	16
3.1. Uzorak.....	16
3.2. Instrumenti	17
3.3. Postupak.....	19
2. REZULTATI I DISKUSIJA.....	20
2.1. Navike čitanja studenata za vrijeme pandemije.....	20
2.1.1. Vrijeme provedeno čitajući.....	20
2.1.2. Sadržaj čitanja	21
2.1.3. Motivacija za čitanje - kvalitativna analiza odgovora	22
2.1.4. Uticaj pandemije na navike čitanja – kvalitativna analiza odgovora.....	24
2.2. Razlike u navikama čitanja s obzirom na neka sociodemografska obilježja studenata	28
2.2.1. Razlike u vremenu koje studenti provode čitajući s obzirom na sociodemografska obilježja	28
2.2.2. Razlike u vremenu koje studenti provode čitajući određene sadržaje s obzirom na sociodemografska obilježja	29
2.3. Odnos navika čitanja i neprijatnih emocionalnih stanja (anksioznosti i depresivnosti) kod studenata	30
2.3.1. Odnos vremena koji studenti provode čitajući i neprijatnih emocionalnih stanja	31
2.3.2. Odnos između vremena koje studenti provode čitajući određene sadržaje i neprijatnih emocionalnih stanja.....	32
3. OGRANIČENJA I IMPLIKACIJE ISTRAŽIVANJA.....	35
3.1. Metodološki nedostaci i ograničenja istraživanja	35
3.2. Praktične implikacije	36
4. ZAKLJUČAK.....	38
5. LITERATURA	41
6. PRILOG	48

Odnos navika čitanja i neprijatnih emocionalnih stanja studenata za vrijeme pandemije Amna Krupalija

Sažetak: Čitalačke navike se odnose na ponašanja kojima pojedinac iskazuje sklonost ka čitanju, odnosno ponašanja kojima pojedinac izražava sklonost prema određenim stilovima čitanja i čitanju određenih sadržaja. Glavni cilj ovog istraživanja je ponuditi deskriptivne i korelacijske podatke o odnosu navika čitanja i neprijatnih emocionalnih stanja studenta Univerziteta u Sarajevu. Istraživanjem se nastoji ispitati da li su učestalost čitanja i sadržaj koji se čita povezani s rezultatima na mjerama anksioznosti i depresivnosti. Studenti u prosjeku provode 18,9 sati čitajući u toku tipične sedmice. Studenti u prosjeku najviše vremena provode čitajući akademske materijale i knjige fikcije nakog čega slijede udžbenici i knjige nefikcije, dok najmanje vremena provode čitajući časopise i novine. Kao dva najčešća izvora motivacije studenti navode postizanje akademskih ciljeva i eskapizam. Više od polovine ispitanika smatra da je pandemija utjecala na njihove navike čitanja, a većina taj utjecaj opisuje na način da su više čitali, a statistička analiza pokazala je da su studenti kojima je pandemija uticala na navike čitanja provodili više vremena čitajući i da su više čitali udžbenike i akademske materijale. Analiza odgovora nije pokazala značajnu razliku između ispitanika s obzirom na sociodemografska obilježja kada je u pitanju ukupno vrijeme provedeno čitajući, ali postoje razlike između ispitanika s obzirom na sociodemografska obilježja kad je u pitanju čitanje specifičnih sadržaja. Nema značajne povezanosti između broja sati koje provode čitajući u toku sedmice i prisustva stanja anksioznosti i depresivnosti, ali studenti koji smatraju da je pandemija uticala na navike čitanja pokazuju veće razine anksioznosti i depresivnosti. Vrijeme koje studenti provode čitajući različite sadržaje nije povezano sa prisustvom stanja depresivnosti. Međutim, kada je riječ o anksioznosti, postoji pozitivna povezanost s vremenom koje studenti provode čitajući akademske materijale. Pretpostavljamo da sadržaj nije samo bolji pokazatelj navika čitanja i razlika između ispitanika u navikama čitanja, nego od vrste sadržaja zavisi percepcija o učinkovitosti čitanja na smirivanje koja će dovesti do toga da čitanje ima pozitivan ili negativan efekat na psihološko stanje osobe.

Ključne riječi: Navike čitanja, anksioznost, depresivnost, pandemija COVID-19

1. UVOD

Čitanje je proces usvajanja značenja pisanog teksta u svrhu informiranja, učenja i zabave. Čitanje predstavlja komunikativnu aktivnost sa štampanim i napisanim simbolima koja se sastoji od perceptivnih i kognitivnih procesa (Yagcioglu i Deger, 2002; prema Karadeniz i Can, 2015), odnosno to je proces opažanja štampanih i napisanih riječi kroz osjetilne organe, njihovo tumačenje i razumijevanje, mentalno i intelektualno stjecanje. Već u prvim desetljećima 20. stoljeća procesi čitanja su zanimali istraživače, ali je tek mnogo kasnije u istom stoljeću čitanje postalo priznato područje proučavanja sa sistemskim istraživačkim programima usmjerenim na utvrđivanje temeljne prirode čitanja i procesa njegovog stjecanja (Alexander i Fox, 2004). Čitanje više nije ograničeno samo na štampani tekst kao što su knjige, časopisi i novine, već je prisutno u različitim oblicima i formatima. Pojava interneta, digitalnog okruženja i razni uređaji poput pametnih telefona, tableta, laptopa, elektroničkih čitača knjiga i ostalog omogućili su dostupnost raznih sadržaja i čitalačkih materijala u svako doba i na svakom mjestu. Možemo čitati dok čekamo, u gradskom prijevozu, studirati na daljinu, čitati znanstvenu literaturu, pregledavati digitalizirane sadržaje svjetskih biblioteka i drugih ustanova koje nismo u mogućnosti fizički posjetiti, kupovati knjige i posuđivati putem online biblioteka i slično (Gatin, 2020). Istraživanju čitanja pristupilo se iz različitih uglova i različitih područja proučavanja uključujući književnost, društvene nauke, bibliotekarstvo i informacijske znanosti, informacijske sisteme i u novije vrijeme informacijske i komunikacijske tehnologije (Karim i Hasan, 2007).

Prema Stanić i Jelača (2017) čitanje oblikuje osobnost pojedinca, pomaže razvoju tehnika mišljenja i stvaranju novih ideja. Čitanje je nezaobilazna komponenta u obrazovanju i svakodnevnom životu pojedinca neovisno o dobi, a rezultati brojnih istraživanja govore o važnosti ovog procesa u životu savremenog čovjeka. Čitanje je važno za akademski razvoj (Fatiloru, Adesola, Hameed i Adewumi, 2017), povećava individualnu empatiju (Bal i Veltkamp, 2013), povezano je s pozitivnim zdravstvenim ponašanjima (Mak i Fancourt, 2020) i može biti strategija suočavanja s tugovanjem uslijed gubitka (Koopman, 2014). Terapeutski efekat čitanja jedan je od istraživanih utjecaja čitanja na život savremenog čovjeka koji se još od perioda antičke Grčke

spominjao u radovima brojnih mislilaca i naučnika. Terapeutski efekt čitanja doveo je do razvoja biblioterapije koja je originalno nastala u tretmanu depresije, a dosad objavljeni rezultati i nedostatak rezultata koji govore o štetnosti čine biblioterapiju efikasnim oblikom terapije za osobe s mentalnim i razvojnim poremećajima (Stip, Ostlundh, i Aziz, 2020). O važnosti čitanja, naročito kod odraslih osoba, govore i rezultati iz područja neuroznanosti koji ukazuju na to da navika redovnog čitanja može biti protektivni faktor u razvoju demencije, usporiti kognitivno opadanje u starijoj dobi kao i to da čitanje može imati neposredne koristi na kogniciju koje mogu trajati nekoliko dana nakon čitanja (Berns, Blaine, Prietula i Pye, 2013; prema Merga, 2017). Visokoobrazovani pojedinci koji rade na različitim vrstama poslova smatraju čitanje knjiga i materijala, koji nemaju veze s poslom koji obavljaju, tokom dana neophodnim, moraju se opustiti čitajući materijale koji izbjegavaju umor i stres što je izvrstan način koji vodi ka smirenosti mozga i izbjegavanju mentalnog umora (Ogbodo, 2010).

Čitanje je domena koja se odnosi ne samo na mladog ili čitatelja kojem taj proces predstavlja obavezu već i na čitatelje svih sposobnosti i dobi, proteže se izvan početne faze stjecanja i kroz čitav životni vijek dok se čitatelji uključuju u čitav niz aktivnosti usmjerenih na čitanje (Alexander i Fox, 2004). Kordigel (1991, prema Kuvač-Levačić, 2013) naglašava četiri vrste čitanja prema studijima Giehrla: informacijskim čitanjem tražimo potrebne informacije, evazivnim čitanjem se želimo maknuti u svijet mašte, kognitivnim čitanjem nastojimo spoznati svijet i njegove zakonitosti, a pomoću literarnog čitanja tražimo smisao života. U skladu s ovom podjelom Giehl je podijelio čitaoce na funkcionalno-pragmatične koji u tekstu ne traže nikakve posebne vrijednosti, životni smisao ni estetske vrijednosti teksta, emocionalno-fantastične koji u literaturi prvenstveno traže čuvstvene doživljaje i čitaju na evazivan način, racionalno-intelektualne koji uz čitanje intenzivno razmišljaju i traže egzaktne spoznaje i literarne koji čitaju radi postizanja boljeg socijalnog položaja.

Adoni i Nossek (2013, prema Kafi, 2021) čitanje knjiga nazivaju najosobnijom i najusamljenijom kulturnom aktivnošću, koja zahtijeva najdublje i najbolje od ljudskih emocionalnih i kognitivnih sposobnosti, jer dijeljenje sličnih književnih ukusa i tekstova s drugima doprinosi identifikaciji pojedinaca i njenoj integraciji u određene društvene skupine. Prema Loan i Nasreen (2021) čitanje je kamen temeljac uspjeha ne samo za

pojedince, već i za mir, napredak i prosperitet društvene zajednice jer, kako navode, organi za provođenje zakona znaju da većinu zatvorske populacije čine nepismene osobe, socijalni radnici svjedoče da nepismeni odrasli čine glavni procent nezaposlenih osoba, a odgovorni političari preferiraju pismene građane koji mogu temeljito pročitati informacije i nisu pokolebani televizijskim manipulacijama i propagandnim sloganima. Čitanje je, također, neophodno za međunarodno razumijevanje i mir u svijetu jer nam pomaže u razumijevanju i uvažavanju zajedničkih dostignuća globalne zajednice. Čitanje je imalo značajnu ulogu u transformaciji društava iz nomadskih u poljoprivredna; iz poljoprivrednih u industrijska; iz industrijskih u informacijska društava i društava temeljena na znanju (Loan i Nasreen, 2021).

Psihološka perspektiva motivacije za čitanje istraživana je kroz različite pravce, ali je prema Schiefele i sar. (2012) glavna podjela motivacije za čitanje ona na intrinzičnu i ekstrinzičnu, pri čemu se intrinzična motivacija odnosi na spremnost za čitanje jer je aktivnost sama po sebi zadovoljavajuća dok se ekstrinzična motivacija odnosi se na to da je čitanje motivirano očekivanim posljedicama: postizanjem pozitivnih ishoda ili izbjegavanjem negativnih. Istraživanja konzistentno ukazuju na pozitivan odnos između intrinzične motivacije čitanja i čitalačkog ponašanja (De Sixte i sar, 2021). Prema Merga (2017) intrinzična motivacija bolji je prediktor čitanja dok je vjerovatnije da će ekstrinzična motivacija rezultirati malim ili negativnim efektom na čitanje.

1.1. Navike čitanja

Čitalačke navike se odnose na ponašanja kojima pojedinac iskazuje sklonost ka čitanju. Navika čitanja podrazumijeva ponašanje kojim pojedinac izražava sklonost prema određenim stilovima čitanja i čitanju određenih sadržaja (prema Fatiloro, 2017). Međutim, u literaturi postoje brojne definicije navika čitanja budući da svaka studija nudi različitu definiciju. Tako se može reći da su navike čitanja način na koji pojedinac organizira svoje čitanje, stječu se u ranoj dobi, između vrtića i osnovne škole, a njihovo stjecanje je postepeni proces učenja slova, rečenica, odlomaka i cjelovitih tekstova (Davidovitch, Yavich, Druckman, 2016). Navika čitanja je čin čitanja koji se provodi tokom života na konstantan, redovit i kritičan način, čiji rezultat je percipiran od strane pojedinca kao potreba i izvor zadovoljstva (Yılmaz, 1993; prema Erdem, 2015). Navika

čitanja smatra se ključnim sredstvom za razvoj osobina ličnosti, mentalnih sposobnosti, dobivanja znanja, informacija i razumijevanja pojedinca (Clark i Rumbold, 2006; prema Dilshad, Adnan, Akram, 2013).

Navike čitanja se u istraživanjima obično razmatraju u odnosu na količinu pročitanih materijala, učestalost čitanja i prosječno vrijeme provedeno u čitanju (Wagner, 2002, prema Fatiloro, 2017). Pored navedenog, navike čitanja istražuju se i kroz sadržaj čitanja (Rosli i sar, 2017). Prema Kuiper i saradnicima (2020) iako se učestalost čitanja često mjeri u empirijskim studijama iz područja književnosti, ne postoji jedinstven instrument koji se koristi u ovu svrhu. Prema ovim autorima, osnovno pitanje u mjerama učestalosti čitanja je koliko sudionici čitaju, međutim, format pitanja varira od nekoliko minuta dnevno, nekoliko sati sedmično, nekoliko puta godišnje do općenitijih procjena kao što je nikad do uvijek, a postoji nešto što se može reći u korist svakog formata.

Znanje o čitalačkim navikama zasniva se na istraživanjima provedenim u određenim vremenskim periodima, a faktori kao što su gledanje televizije, motivacija za čitanje, vještine čitanja, spol ili dob oblikuju čitalačke navike odraslih (Salmerón, Arfé, Avila, Cerdán, De Sixte, Delgado, i Perea, 2020). Jednom uspostavljene čitalačke navike mogu motivirati buduće čitanje tako što podržavaju uživanje, interesovanje ili angažman u čitanju, a razlikuju se u ovisnosti od motiva za čitanje, uspješnosti čitanja, predznanja i sociokulturnih utjecaja (Kuijpers, Douglas i Kuiken, 2020).

Navika čitanja osnova je cjeloživotnog učenja i stvaranje navike čitanja i njeno održavanje tokom cijelog života jedan je od osnovnih ciljeva obrazovanja (Erdem, 2015). Dobre čitalačke navike povećavaju čitalačke vještine, proširuju iskustvo i znanje, tečnost, rječnik, opće znanje, akademska postignuća i razvijaju brzinu čitanja (Reyheneš, 1998; Green, 2002; Chettri i Rout 2013; prema Fatiloro, 2017). Učestalost navike čitanja značajna je za postizanje akademskog uspjeha na univerzitetu, loše navike čitanja akademskog teksta kod studenata mogu oslabiti njihovo razumijevanje i sposobnost dobivanja informacija, činjenica i podataka iz teksta (Resyadi i sar, 2021). Studenti koji čitaju u akademske svrhe uglavnom preferiraju literaturu na englskom jeziku, dok studenti koji čitaju zbog užitka preferiraju sadržaje na maternjem jeziku (Mohd Noor, 2011; prema Baba i Affendi, 2020).

Referirajući se na Palani (2012) da je navika čitanja bitan aspekt oblikovanja osobnosti koji pomaže u poboljšanju ispravnih misli i stvaranju svježih ideja, Resyadi, Safitri i Fitriansyah (2021) tvrde da se navika čitanja može definirati kao dosljedna aktivnost koja se bavi tekstom radi osobnog napretka ili užitka. Međutim, Ogbodo (2010) je u svom istraživanju efikasnih navika učenja podijelio navike učenja pa samim tim i čitanja u četiri kategorije: navike iz hobija, rekreacijske, koncentrirajuće i devijacijske. Svrha navika čitanja iz hobija je proširiti vidike čitatelja o edukacijskim, vjerskim, političkim i ekonomskim temama, sadašnjim događajima, beletristici i nefikciji. Ova vrsta čitanja pozitivna je za učenje ne samo u razvoju mentalnog rasuđivanja već i u pomaganju osobi da zadovolji svoje interese i težnje. Čitanje za rekreaciju ili opuštanje vrlo je često među obrazovnom elitom. Ova vrsta čitanja daje pozitivne rezultate jer zadržava učenikove interese, pomaže u stjecanju više znanja, omogućava discipliniran život u školi i njihov učinak na izazivanje sna i odmora nakon zamornog čitanja u učionici ili biblioteci doprinosi dobrim zdravstvenim navikama. Čitanje za koncentraciju nije pozitivno, ali je važno jer omogućava postignuće i željeni ishod. Kod devijacijskog čitanja čitalac se pretvara da čita i ako se ova navika ne suzbije kod učenika može dovesti do gubitka interesa za stjecanjem znanja. Rezultat ove vrste čitanja je negativan jer osoba odstupa od normi i pravila stvarnog učenja (Ogbodo, 2010).

Navike čitanja podstiču individualni i društveni razvoj svojim utjecajem na mišljenje, emocije i životne stilove i tako pomažu učestvovanju u socijalnom, religijskom, kulturnom i političkom životu osobe (Lone, 2012). Summers (2013) se osvrće na zaključke Tepperove (2000) analize podataka koji ukazuju na snažnu potporu koju socijalizacija djeteta i stereotipi o rodnim ulogama imaju u određivanju čitalačkih navika i preferencija kod odraslih. Prema rezultatima istraživanja Summers (2013) malo veći broj muških sudionika više je preferirao knjige muških autora u odnosu na one koji su izjavili da nemaju preferencije, a muškarci su u ovom istraživanju pokazali i snažniju preferenciju prema protagonistima muškog spola. Istraživanje je također pokazalo i da postoje određene sličnosti u odgovorima o navikama čitanja između muškaraca i žena, a tiču se preferiranih formata za čitanje, interesovanja kada su u pitanju nefikcijske teme, sklonosti prema „standalone“ knjigama u odnosu na serijale, poticanja na čitanje tijekom odrastanja, metoda za odabir knjiga za čitanje, i, uglavnom, nesklonosti ka interesu za čitanje knjiga koje su adaptirane u filmove (Summers, 2013).

Yilmaz (2000) tvrdi kako većina učenika (77,8%) nema razvijene čitalačke navike dok najmanji omjer (6,5%) pripada velikim čitateljima (prema Lone, 2012). Shafi i Loan (2010) otkrili su da je spol glavni faktor koji utječe na navike čitanja studenata, a njihovi rezultati sugeriraju i to da je cilj čitanja kod studenata informiranje dok je kod studentica cilj edukacija. U istraživanju Summers (2013) žene su općenito nadmašivale muškarce u raspravi o knjigama sa svojim vršnjacima te u područjima kao što su članstvo u klubovima knjiga i prisustvo na stranicama društvenih mreža povezanih s knjigama što ukazuje na to da postoji i značajna razlika u navikama čitanja knjiga između muškaraca i žena u odnosu na društveni angažman. Istraživanje Dilshad i saradnika (2013), također, sugerira da studentice pokazuju relativno pozitivniji stav prema čitanju u odnosu na svoje muške kolege, analiza odgovora učenika jasno pokazuje da žene više vole čitati nego muškarci, pri čemu je glavni cilj čitanja kod žena poboljšati znanje. Karadeniz i Can (2015) su u svom istraživanju, također, pronašli iste spolne razlike u stavovima prema čitanju, kao i to da postoje razlike u stavovima prema čitanju između studenata Odsjeka za poučavanje turskog jezika i drugih odsjeka.

U anketi koja je 2019. godine provedena u Crnoj Gori u okviru UNICEF-ove kampanje, svaki peti ispitanik uzrasta od 9 do 17 godina nije pročitao nijednu knjigu van školskog programa, ali ni preko 40% njihovih roditelja. Rezultati ove studije Fondacije Friedrich Ebert iz 2019. godine pokazali su da samo oko 14% mladih u Crnoj Gori svoje slobodno vrijeme provodi čitajući knjige, među kojima je bila većina onih s visokom školskom spremom. Loan i Nasreen (2021) tvrde da su s tehnološkim napretkom mnogi novi hobiji uticali na veći dio ljudskih života, što u konačnici utječe i na čitateljske navike ljudi, u mnogim zemljama veliki broj adolescenata nema sposobnost čitanja, ne voli čitanje ili uopće ne čita, te postoji velika zabrinutost zbog smanjenja želje za čitanjem. Prema Rosli i saradnicima (2017) čitanje uključuje knjige, štampane članke i elektroničke materijale koji mogu različito utjecati na čitateljske navike te se pregledavanje blogova i gledanje vijesti online može smatrati čitanjem, sve dotle dok postoji pisani paragraf.

1.2. Odnos navika čitanja i mentalnog zdravlja studenata

Razdoblje studiranja predstavlja period povećane ranjivosti za razvoj problema mentalnog zdravlja (Levine, Cherrier, Holding i Koestner, 2020). Problemi mentalnog

zdravlja najveća su prepreka akademskom uspjehu zbog svog utjecaja na faktore koji su presudni za uspjeh studenata kao što su motivacija, koncentracija i socijalne interakcije (Son, Hegde, Smith, Wang i Sasangohar, 2020). Studenti u kasnoj adolescentnoj dobi i mladi odrasli ljudi ranjivi su na različite akademske i neakademske stresove i strah. Psihološka dobrobit studenata stoga je važna za uspješno formiranje zdravog, pozitivnog stava i uspješno završavanje fakulteta (George i Thomas, 2020). Razdoblje studiranja je i najintenzivnija faza formalnog obrazovanja i razdoblje kada mladi ljudi najčešće, ali i nužno čitaju te stoga predstavlja povoljno razdoblje za stjecanje uživanja, osvještenosti i svijesti u čitanju (Yılmaz, Köse i Korkut, 2009; prema Erdem, 2015).

Prema Tyagi Gaur i Sharma (2020) literatura sugerira da se mentalnim stimuliranjem kroz proces čitanja pojedinac može držati podalje od mnogih psiholoških poremećaja, jer aktivna angažiranost u riječima čini mozak snažnijim. Čitanje može imati i važnu ulogu u bavljenju mladalačkim krizama mentalnog zdravlja o kojima se sve više govori širom svijeta (Montgomeri, 2019). Dr. Robin Bright sa Univerziteta Lethbridge (prema Theiren, 2020) u svojoj izjavi za Global News tvrdi kako bi čitanje romana moglo potaknuti emocionalno blagostanje jer pomaže smanjenju razine stresa i anksioznosti, a pokazalo se i da povećava osjećaj empatije.

Efekt rekreativnog čitanja na mentalnu dobrobit ispitanika je značajan iako mali, ali kako Levine i saradnici (2020) navode, ako student svakog mjeseca pročita knjigu za razonodu, predviđa se da će se pozitivni efekti tokom godine sabrati i rezultirati većim učinkom na njegovo zdravlje. Prema Clark i Teravainen-Goff (2008) odnosi između mentalne dobrobiti i čitanja ili pisanja neovisni su o spolu djeteta, a jedina sociodemografska varijabla koja se u njihovom radu povezuje s mentalnom dobrobiti i bilo kojom od mjera pismenosti je dob i to tako da se mentalna dobrobit povezana s ovim mjerama smanjuje kako osobe stare.

1.3. Obilježja pandemije COVID-19

Prvi slučajevi infekcije COVID-19 virusom zabilježeni su u Wuhanu krajem 2019. godine, a vrlo brzo Kina je proglasila epidemiju novog korona virusa. Nedugo zatim, u martu 2020. godine Svjetska zdravstvena organizacija proglasila je pandemiju virusa, a

jedina mjere zaštite od infekcije novog virusa bile su pojačana higijena i održavanje socijalne distance. S ciljem zaštite stanovništva države su počele uvoditi djelimične ili potpune lokdaun faze: zatvarane su škole, univerziteti, ugostiteljski objekti i obustavljane sve djelatnosti izuzev neophodnih. Suočeni s viškom slobodnog vremena i zatvoreni u svojim kućama, ljudi su se počeli okretati aktivnostima kojima bi ispunili slobodno vrijeme. Najčešće zabavne aktivnosti tokom lokdauna bile su razgovori putem telefona, razmjena poruka ili videopoziva, pregledavanje ili dijeljenje sadržaja društvenih mreža, gledanje filmova ili emisija, gledanje televizije, čitanje i bavljenje sportom ili fizičkim vježbama (Rodríguez-Rey, Garrido-Hernansaiz, i Collado, 2020).

Alzqueta i saradnici (2021) analizirali su psihološki utjecaj pandemije u 59 zemalja svijeta i utvrdili su da je značajan dio ispitanika prijavio umjerene do teške simptome depresije (25,4%) i anksioznosti (19,5%), te da su evropski građani, žene i mlađi odrasli ljudi postizali veće rezultate (prema De Sixte i sar, 2021). Za studente je povećan nivo psihološkog stresa i negativne akademske posljedice prisutne i u normalnim okolnostima. Kao rezultat mjera fizičke distance provedenih kao odgovor na pandemiju COVID-19, institucije tercijarnog obrazovanja prešle su hitno na online oblik studiranja za koji se očekivalo da dodatno pogorša akademske stresove za studente (Grubic, Badovinac i Johri, 2020). Studije su pokazale kako je pandemija unijela mnogo neizvjesnosti u život studenata, što je dovelo do povećanog nivoa stresa, anksioznosti i depresije koji utječu na ukupnu dobrobit i konstruktivno razmišljanje studenata i tako ometaju njihovu krivulju učenja (George i Thomas, 2020). Studenti, koji inače ne doživljavaju veliki stres, doživjeli su barem neki nivo stresa koji se odnosio na COVID-19. Kleiman, Yeager, Grove, Kellerman i Kim (2020) pokazali su kako iako je vremenom došlo do smanjenja ukupne anksioznosti, čak i na najnižoj tački rezultati su ukazivali na ozbiljnu anksioznost zbog pandemije virusa. Problemi mentalnog zdravlja usljed pandemije postali su rašireniji među studentima i to je utjecalo na njihovo obrazovanje, buduće planove i život u cjelini. Pored akademskog stresa, istraživanja su također pokazala da su mnogi studenti prolazili kroz stres koji nije bio akademski povezan jer je pandemija pogodila mnoge porodice u smislu gubitka posla, smanjenja plata i prekida poslovanja što je dovelo do finansijskog stresa (George i Thomas, 2020).

Do sličnih rezultata došli su i istraživači u Francuskoj čije je istraživanje pokazalo da je 16,1% studenata izvijestilo o postojanju depresivnih epizoda u toku pandemije u odnosu na 15% u periodu prije pandemije, 11,4% studenata je izvijestilo o postojanju suicidalnih misli naspram 8% u periodu prije pandemije, 27,5% studenata je izvijestilo o postojanju visokog nivoa anksioznosti u odnosu na 9,8% u periodu prije pandemije (Wathelet, Duhem, Vaiva, Baubet, Habran, Veerapa i D'Hondt, 2020). Isto istraživanje došlo je do podatka da je ženski spol bio povezan s većim rizicima za probleme mentalnog zdravlja kod studenata za vrijeme pandemije. Međutim, rezultati Wang i saradnika su u skladu s rezultatima drugih istraživanja (Bourion-Bédès, Tarquinio, Batt, Tarquinio, Lebreuilly, Sorsana i Baumann, 2020; Kecojevic, Basch, Sullivan i Davi, 2020). Prema Wang i saradnicima (2020) studenti viših godina studija imali su niže rezultate na ljestvici depresije u odnosu na bruceše, a slična značajna razlika pronađena je i u rezultatima na skali anksioznosti među studentima različitih godina studija. Ovi rezultati u skladu su s istraživanjem Watheleta i saradnika (2020) prema kojima su studenti koji su tek započeli univerzitetsko obrazovanje imali povećan rizik za suicidalne misli i tešku depresiju u odnosu na starije studente koji su bili izloženi manjem riziku, ali ne i s rezultatima do kojih su došli Kecojević i saradnici (2020) da su ne-brucoši (druga godina i stariji) imali veću vjerovatnoću da će pokazati povećan nivo anksioznosti u odnosu na bruceše. Istraživanje kompanije Satpathy and Ali (2020) sa sjedištem u Indiji otkrilo je da studenti završnih godina menadžmenta prolaze kroz depresiju, anksioznost i stres zbog pandemije COVID-19 jer su zabrinuti za svoje karijere, budućnost, ponude za posao i slično (Agrawal i sar, 2020, prema George i Tomas, 2020).

Povećana anksioznost među studentima mogla bi dovesti do većeg traženja savjetodavnih usluga kako se studenti budu prilagođavali novoj stvarnosti za vrijeme COVID-19 (Kleiman i sar, 2020). Na mentalno zdravlje studenata značajno utječe sposobnost suočavanja sa situacijama kao što je pandemija. Zbog toga im je potrebna pažnja, pomoć i podrška društva, porodica i fakulteta. Vlada i škole trebale bi sarađivati u rješavanju ovog problema kako bi studentima pružili visokokvalitetne i pravovremene psihološke usluge orijentirane na kriznu situaciju (Cao, Fang, Hou, Han, Xu, Dong, i Zheng, 2020). Mjere koje se poduzimaju za podršku ranjivoj studentskoj populaciji pomoći će da se ublaži ukupni globalni teret na mentalno zdravlje povezan s ovim periodom neizvjesnosti (Grubic i sar, 2020). Rad Kleimana i saradnika (2020) ističe ulogu

podrške tokom pandemije, pogotovo one koja dolazi od organizacija kao što su univerziteti, a koja je u njihovom radu bila pozitivno povezana s optimizmom povezanim s COVID-19 pandemijom. Međutim, studenti često koriste neformalne načine suočavanja s izazovima mentalnog zdravlja tražeći pomoć od prijatelja i porodice i rijetko se obraćaju profesionalnim izvorima psihološke podrške. Razlozi zašto studenti ne traže stručnu pomoć uključuju psihološke faktore kao što su negativni stavovi prema traženju pomoći, stigma, stilovi suočavanja, samoefikasnost, ličnost, izbjegavanje, pasivnost, briga oko procjene drugih, nedostatak razumijevanja, nerealna očekivanja od psihološkog savjetovanja i praktične faktore kao što su troškovi ili prevoz. Studentska populacija često ima negativan stav prema psihološkom savjetovanju i predstavlja rizičnu grupu kada su u pitanju usluge mentalnog zdravlja (Liang, Chen, Liu, Li, Chen, Tang i Zhao, 2020).

1.4. Čitanje u doba pandemije

U doktorskoj disertaciji u kojoj se bavila istraživanjem navika čitanja u periodu pandemije na području Hrvatske, Gatin (2020) se osvrnula na rezultate prethodnih istraživanja u situacijama koje dijele određene sličnosti sa stanjem pandemije u smislu ograničenog kretanja i pristupa materijalima za čitanje. Tako autorica navodi istraživanje provedeno u dva ženska zatvora u Ugandi u kojem je korištena metoda intervjua, a rezultati su pokazali da zatvorenice posjećuju zatvorsku biblioteku jer im pomaže u širenju znanja i razumijevanja svijeta, pruža informacije o aktualnim događanjima, pomaže u boljem razumijevanju zakona i prava, pomaže da se bolje nose sa stresom i dosadom, razvijaju vještine i usvajaju znanja za buduće poduzetničke poduhvate, razvijaju svijest o zdravlju i zdravijem načinu života jer im pruža osjećaj samopoštovanja (Asiimwe i Kinengyere, 2011, prema Gatin, 2020). Pored ovog istraživanja, Gatin (2020) navodi i istraživanje provedeno 2005. godine u ženskoj Kaznionici i Zatvoru Požega koje se između ostalog bavilo i ispitivanjem navika čitanja kroz frekvenciju korištenja usluga biblioteke i sadržaja koji su zatvorenice čitale. Ovo istraživanje pokazalo je da više od polovine zatvorenica posjećuje zatvorsku biblioteku kao i to da najveći broj njih to čini nepredvidljivim tempom u zavisnosti od potreba, slobodnog vremena, ponude biblioteke i slično (De Villa, 2011, prema Gatin, 2020). Pored istraživanja u zatvorskim uslovima, Gatin je u radu pružila i kratak osvrt na projekt „Book Friends“ koji koristi biblioterapiju

kao sredstvo u suočavanju sa životnim promjenama, a koji je proveden na pedijatrijskom odjeljenju bolnice Universtity Sains Malaysia (USM) u Maleziji i koji je imao pozitivne efekte na djecu i njihove roditelje (Chik, Roni, Manan, Harun, Van Rostenberghe, Othman i Yusoff, 2014, prema Gatin, 2020). Rezultati koje je Gatin (2020) dobila u svom istraživanju o navikama čitanja stanovnika Hrvatske tokom pandemije pokazala su paralelu sa spomenutim istraživanjima: ispitanici su tokom posebnih mjera suzbijanja pandemije, u situaciji ispunjenoj tjeskobom, strahom i neizvjesnošću, samostalnim čitanjem ostvarivali određeni terapijski učinak.

Baveći se istraživanjem politike promocije knjiga na području Irana, Kafi (2021) je ustvrdio da su ubrzo nakon proglašenja stanja pandemije brojne web stranice proaktivnije pristupile promociji knjiga tako što su počele nuditi liste knjiga za čitanje tokom pandemije. Izgleda da je postojalo općenito vjerovanje da će čitanje knjiga rasti kako ljudi budu pronalazili više slobodnog vremena tokom nametnutih lokdauna te da će funkcije eskapizma i opuštanja tokom čitanja knjiga pomoći čitateljima u suočavanju s negativnim vijestima (Kafi, 2021). Prema Shipman i McGrath (2016) proces čitanja omogućava bijeg od intenzivnog distresa doživljajem transportacije kroz vrijeme i prostor i omogućava istraživanje mogućih 'ja' kroz utjelovljavanje više različitih položaja u odnosu na tekst i vlastitu subjektivnost. Po uzoru na „Dewey's 24 Hour Readathon" u kojem ljudi širom svijeta od 2007. godine mogu učestvovati u 24-satnom maratonu čitanja dva puta godišnje, u martu 2020. godine organizovan je Balkanski maraton čitanja ili „Balkan Corona Readathon" koji je za cilj imao da se ljubiteljima pisane riječi pruži način da kvalitetno i u sigurnom okruženju iskoriste vrijeme koje je većina zbog pandemije korona virusa morala provoditi kod kuće (Softić Salihbegović, 2020). Izuzev preporuka UNESCO-a, programa „Čitaj svijet“, nekoliko lokalnih zvaničnih online poziva na čitanje i događaja kao što je Balkanski maraton čitanja te medijskih naslova koji nude spisak naslova za pročitati, tokom pandemije nema mnogo dostupnih podataka i istraživanja sličnih onom koje je proveo Kafi (2021).

Međutim, postoji veći broj medijskih i naučnih naslova koji govore o čitanju i navikama čitanja za vrijeme pandemije COVID-19. Merry i Johnson (2020) su u *Washington postu* pisali kako su u toku 2020. možda kao nikada prije čitateljske navike odražavale nesigurnu stvarnost, jer, dok je zemlja prolazila kroz smrtonosnu pandemiju i

rasni obračun, stanovnici su koristili knjige za bijeg od sadašnjosti, informiranje o uvjerenjima i obrazovanje djece. S druge strane Flood (2021) u *The Guardianu* piše o prodaji knjiga u Ujedinjenom Kraljevstvu s preko 200 miliona prodatih primjeraka što je najveći broj prodanih knjiga u proteklih 8 godina. Boucher, Harrison i Giovanelli (2020) u radu za *The Conversation* navode kako je jedna od najranijih i najuočljivijih promjena zabilježenih tokom lokdauna zbog COVID-19 pandemije bila način na koji ljudi koriste medije i to kako se čitalo. Jedan od zanimljivih digitalnih naslova jeste svakako i onaj koji je ponudio portal *Mental Floss* a ispod kojeg je autor (Debczak, 2020.) objavio infografiku navika čitanja u toku pandemije COVID-19 virusa širom svijeta.

Lokdaun je pružio velikom broju djece priliku da se tek otkriju ili ponovo otkriju kao čitatelji zbog toga što su imali više vremena za čitanje, ali i veću dostupnost sadržaja za čitanje online. Čitanje je, također, pružilo djeci utočište u teškom vremenu, podržavajući njihovo mentalno blagostanje i omogućavajući im da sanjaju o budućnosti. Troje od petero djece i mladih je tokom lokdauna reklo da se zbog čitanja osjećaju bolje, troje od desetero je reklo da im čitanje pomaže kad se osjećaju tužno jer ne mogu vidjeti porodicu i prijatelje, a gotovo svako drugo dijete reklo je da je čitalo nove knjige tokom lokdauna i svako sedmo da je ponovno čitalo knjige koje ima kod kuće (Clark i Picton, 2020).

Istraživanje Madane i saradnika (2020) pokazalo je kako 36,72% ispitanika u periodu potpunog i djelomičnog lokdauna povezanog s pandemijom COVID-19 nisu čitali knjige, 34,47% ispitanika su posvetili jedan sat dnevno čitanju knjiga, 13,87% ispitanika su čitali knjige 2 sata dnevno i 14,74% ispitanika su radije čitali između tri i pet sati. Istraživanje u Nigeriji pokazalo je da je većina ispitanika čitala do tri sata dnevno. Više od polovine ispitanika (58,1%) u istom istraživanju složilo se da je nedostatak motivacije faktor koji ih je ometao u čitanju tokom lokdauna, 72,1% ispitanika složilo se da je neraspoloživost resursa faktor koji ih je ometao u čitanju, a 77,2% ispitanika složilo se da ih je intenzivno korištenje društvenih mreža ometalo u čitanju (Adeyemi, 2020). Prema Salemeron i saradnicima (2020) žene su provodile više vremena u lokdaunu čitajući nego muškarci, a prednost žena u čitanju u odnosu na muškarce povećavala s vremenom provedenim u lokdaunu. Spolne razlike bile su izraženije kada je u pitanju čitanje sadržaja na socijalnim mrežama nego za ostale kategorije čitanja koje su autori istraživali, a to su čitanje za učenje ili rad, čitanje vijesti i čitanje u slobodno vrijeme (Salmerón i sar, 2020). U

istraživanju Madane i saradnika (2020) 51,92% ispitanika bilo je zainteresirano za čitanje sadržaja s društvenih mreža kao što su Facebook i Twitter i sadržaj YouTubea, 29,94% više je voljelo čitanje naučnih istraživanja elektronskim putem dok je 8,4% ispitanika radije pratilo nove lokalne i međunarodne vijesti vezane za COVID-19 (Madani, Boutebal i Bryant, 2020). Istraživanje Salemerona i saradnika (2020) o navikama čitanja prije, za vrijeme i poslije lokdauna provedeno u Španiji i Italiji je pokazalo da su pojedinci imali tendenciju da čitaju više vijesti nego prije lokdauna, ali se čitanje smanjilo na početni nivo jedan mjesec nakon lokdauna. Na početku lokdauna pojedinci su čitali više za slobodno vrijeme nego prije lokdovna, a taj obrazac je bio stabilan i nakon mjesec dana. Vrijeme provedeno u čitanju za učenje ili za posao povećalo se na početku lokdauna u odnosu na period prije te da je bilo povećano i mjesec dana nakon lokdauna. Ovo istraživanje također pokazuje da su pojedinci na početku lokdauna češće koristili društvene mreže nego prije i, iako se upotreba društvenih mreža smanjila mjesec dana nakon lokdauna u odnosu na početak, dalje je upotreba društvenih mreža bila viša od osnovnog nivoa prije lokdauna (Salmerón i sar, 2020). U istraživanju Adeyemi (2020) većina ispitanika u toku lokdauna je čitala radi prikupljanja informacija o virusu (86,5%), zbog dosade (78,6%), za ispite i druge akademske svrhe (61,1%). Manje od polovice ispitanika u ovom istraživanju je čitalo za zabavu (20,4%).

Prema izvještaju Young Mindsa iz marta 2020. 55% mladih je izjavilo da je čitanje za njih bilo korisno naspram 6% onih koji su smatrali da čitanje u toku lokdauna nije bilo korisno. Aktivnost koja je bila najmanje korisna mladima u ovom istraživanju bila je čitanje ili gledanje vijesti. Trinaest posto ispitanika je smatralo da čitanje vijesti bilo korisno naspram 66% onih koji su smatrali da nije bilo korisno jer je poznavanja svakog detalja i praćenje svakog ažuriranja činilo da se osjećaju lošije. Društvene mreže u istom istraživanju doživljavane su i pozitivno i negativno. Trideset i jedan posto učesnika u istraživanju je smatralo da čitanje na društvenim mrežama bilo korisno naspram 36% onih koji su smatrali da nije bilo korisno jer, iako su društvene mreže predstavljale važno sredstvo za održavanje kontakta s prijateljima, također su bile i izvor anksioznosti, posebno zbog vijesti o pandemiji (Young Minds, 2020). Alzueta i sar. (2021) sugerirali su da bi mlađe odrasle osobe mogle biti podložnije psihološkim učincima pandemije COVID-19 kao posljedica veće izloženosti medijima (prema De Sixte i sar, 2021).

2. CILJEVI I PROBLEMI ISTRAŽIVANJA

Glavni cilj ovog istraživanja je ponuditi deskriptivne i korelacijske podatke o odnosu navika čitanja i neprijatnih emocionalnih stanja studenta Univerziteta u Sarajevu. Istraživanjem se nastoji ispitati da li su učestalost čitanja i sadržaj koji se čita povezani s rezultatima na mjerama anksioznosti i depresivnosti, te u kakvom su odnosu navike čitanja s psihološkom dobrobiti studenata.

Budući da trenutno nema dostupnih podataka o navikama čitanja studenata Univerziteta u Sarajevu, istraživanjem će se ispitati navike čitanja studenata u razdoblju pandemije, konkretno subjektivna procjena studenata o učestalosti čitanja. Također, prikupljeni su podaci o sadržajima koje su studenti najviše čitali za vrijeme pandemije kao i razlike u učestalosti i sadržaju koji studenti najviše čitaju s obzirom na pojedina sociodemografska obilježja.

Do trenutka u kojem je započeto istraživanje postojalo je malo objavljenih podataka o mentalnom zdravlju studenata Univerziteta u Sarajevu za vrijeme pandemije Covid-19 pa stoga istraživanje nastoji ponuditi podatke o mentalnom zdravlju studenata u okolnostima pandemije. Istraživanjem će se ispitati i potencijalne razlike kada su u pitanju neprijatna emocionalna stanja s obzirom na određena sociodemografska obilježja studenata.

U skladu s ciljem formulirani su sljedeći problemi istraživanja:

1. Kakve navike čitanja imaju studenti za vrijeme pandemije?
2. Da li postoje razlike u navikama čitanja s obzirom na neka sociodemografska obilježja studenata?
3. Kakav je odnos navika čitanja i neprijatnih emocionalnih stanja (anksioznosti i depresivnosti) kod studenata?

Na temelju rezultata i spoznaja do kojih se došlo u istraživanjima koja su se bavila ovom tematikom i u skladu sa ciljevima i problemima istraživanja, postavljene su sljedeće hipoteze:

H1a: Očekuje se da studenti postižu visoke rezultate na upitniku koji mjeri vrijeme provedeno čitajući.

H1b: Očekuje se da će prosječno vrijeme koje studenti provode čitajući udžbenike, akademske materijale, knjige fikcije i knjige nefikcije biti veće u odnosu na vrijeme koje provode čitajući časopise, vijesti, elektronsku poštu i internet sadržaje.

H2a: Očekuje se da studenti ženskog spola, drugog ciklusa studija, čiji roditelji imaju veći stepen obrazovanja, imaju veća mjesečna primanja, manji broj članova obitelji, imaju manje aktivnih profila na društvenim mrežama i manje vremena provode na društvenim mrežama postižu veće rezultate na upitniku koji mjeri vrijeme provedeno čitajući.

H2b: Očekuje se da nezaposleni studenti, studenti koji su srednju školu završili odličnim uspjehom, imaju veća prosječna primanja unutar porodice, studenti drugog ciklusa studija, imaju manje aktivnih profila na društvenim mrežama i manje vremena provode na društvenim mrežama provode više vremena čitajući udžbenike, novine, elektronsku poštu, internet sadržaje i knjige nefikcije.

H3a: Očekuje se da će studenti koji provode više vremena čitajući izvještavati izvještavati o nižoj razini anksioznosti i depresivnosti.

H3b: Očekuje se da će studenti koje provode više vremena čitajući udžbenike, akademske materijale, knjige fikcije i knjige nefikcije izvještavati o nižoj razini anksioznosti i depresivnosti, dok će studenti koji više čitaju časopise, vijesti, elektronsku poštu i internet sadržaje izvještavati o većoj razini anksioznosti i depresivnosti

3. METODA ISTRAŽIVANJA

3.1. Uzorak

U istraživanju je učestvovalo 86 ispitanika. Odgovori tri ispitanika su isključeni iz dalje analize zbog nepravilno i nepotpuno ispunjenih upitnika, odgovori tri ispitanika zato što ne pripadaju ciljanom uzorku studenata Filozofskog fakulteta i odgovor jednog ispitanika jer se radilo o ponovljenom ispunjavanju upitnika.

U nastavku slijedi tabelarni prikaz pojedinih sociodemografskih karakteristika učesnika u istraživanju:

Tabela 3.1. – 1: Spol ispitanika

Spol	N – broj ispitanika	F
Ženski	73	92.4%
Muški	6	7.6 %

Tabela 3.1. – 2: Mjere centralne tendencije za dob ispitanika

Mjere	M	SD	Min	Max
Vrijednosti	23.68	3.811	19	42

M – aritmetička sredina; SD – standardna devijacija; Min – minimalna vrijednost; Max – maksimalna vrijednost;

Svi ispitanici u uzorku su studenti Filozofskog fakulteta Univerziteta u Sarajevu. Više od polovine uzorka čine (55,7%) studenti Odsjeka za psihologiju, a zastupljeni su i studenti Odsjeka za anglistiku; Odsjeka za komparativnu književnost i bibliotekarstvo, Odsjeka za komparativnu književnost i informacijske nauke, Odsjeka za romanistiku, Odsjeka za orijentalne filologije, Odsjeka za književnost naroda BiH, Odsjeka za bosanski, hrvatski, srpski jezik i književnost; Odsjeka za pedagogiju; Odsjeka za filozofiju, Odsjeka za slavistiku i Odsjeka za sociologiju. U daljoj analizi podataka ispitanici su raspoređeni u jednu od dvije kategorije s obzirom na naučno područje kojem pripada odsjek na kojem studiraju, a prema listi naučnih područja na Filozofskom fakultetu Univerziteta u Sarajevu.

Tabela 3.1. – 3: Ciklus, godina studija i naučno područje

	N	f
Prvi ciklus	39	49.4 %
Prva godina prvog ciklusa	8	10.1 %
Druga godina prvog ciklusa	21	26.6 %
Treća godina prvog ciklusa	10	12.7 %
Drugi ciklus	40	50.6 %
Prva godina drugog ciklusa	11	13.9 %

Druga godina drugog ciklusa	29	36.7 %
Društvene nauke	56	70.9%
Humanističke nauke	23	29.1%

Podaci o preostalim sociodemografskim karakteristikama koje su ispitivane i analizirane u ovom istraživanju nalaze se u Prilogu broj 2.

3.2. Instrumenti

Google forms anketa koja je konstruisana za potrebe ovog istraživanja sastojala se iz tri dijela. U okviru prvog dijela su pitanja o sociodemografskim karakteristikama ispitanika i navikama korištenja društvenih mreža. Drugi dio ankete čini prvi dio (Section 1: Reading Time Estimates) upitnika o samoprocjeni navika čitanja (Reading Habits Self-Reports; Acheson i sar., 2008), a dozvola za korištenje ovog upitnika dobivena je od strane prof. Meryellen MacDonald, 10. 6. 2020. Upitnik je preveden s engleskog na bosanski jezik i prilagođen za korištenje u online kontekstu. Pored upitnika u ovom dijelu ankete ispitanicima su postavljena dva pitanja otvorenog tipa za koja je urađena kvalitativna analiza odgovora: šta ih je najviše motiviralo za čitanje te da li smatraju da je pandemija COVID-19 utjecala na njihove navike čitanja i ako jeste da objasne na koji način. Treći dio ankete sastojao se od 14 pitanja (skala anksioznosti i skala depresivnosti) iz DASS-21 (Depression anxiety and stress scale, Lovibond i Lovibond) upitnika. Sva tri dijela ankete koja je korištena u ovom istraživanju mogu se vidjeti u odjeljku Prilozi (Prilog 1). Nakon što su ispitanici odgovorili na sva pitanja, dobili su poruku sa zahvalom za učešće i doprinos u realizaciji istraživačkog rada.

Upitnik navika čitanja: vrijeme provedeno čitajući (Reading habits self-reports; Reading time estimates)

Acheson i saradnici (2008) su za potrebe svog istraživanja konstruisali upitnik samoprocjene navika čitanja (eng. *Reading habits self-report*) koji se sastoji iz tri dijela: Vrijeme provedeno u čitanju (eng. *Time spent reading*), Vrijeme provedeno u pisanju (eng. *Time spent writing*) i Komparativne navike čitanja (eng. *Comparative reading habits*). U prvom dijelu upitnika od ispitanika se traži da kroz 8 pitanja procijene vrijeme provedeno u čitanju određenih sadržaja tako što će na rang od 0 do 7 (pri čemu najveći rang označava 7+ sati tokom sedmice) označiti koliko vremena su proveli čitajući

određene sadržaje u toku obične sedmice. Ispitanike se pita koliko vremena su provodili čitajući: udžbenike, akademske materijale, časopise, novine, elektronsku poštu, internet sadržaje, knjige fikcije i knjige nefikcije. Ukupan rezultat na skali dobiva se sabiranjem odgovora ispitanika na pojedinačnim česticama. Dakle, upitnik istovremeno nudi podatke o ukupnom vremenu provedenom čitajući, ali i o tome koliko vremena ispitanici provede u čitanju specifičnih sadržaja.

Acheson i saradnici (2008) u svom radu nisu naveli koliko iznosi koeficijent pouzdanosti za upitnik vremena provedenog čitajući, ali su Marschark i saradnici (2011), koji su u svom istraživanju koristili ovaj upitnik, naveli da je Kronbahov koeficijent za prvi dio Achesonovog upitnika koji su adaptirali u svome istraživanju iznosio $\alpha = 0.788$ dok se Kronbahov koeficijent pouzdanosti za pojedinačna pitanja na upitniku kretao između $\alpha = 0.784$ i 0.781 .

Kronbahov koeficijent za ovu skalu koju smo preveli i adaptirali za korištenje u online kontekstu za potrebe ovog istraživanja iznosio je $\alpha = 0.76$.

Skale anksioznosti i depresivnosti DASS-21 upitnika

Skala depresivnosti, anksioznosti i stresa, DASS-21 (Lovibond i Lovibond, 1995) je kraća verzija DASS-42 upitnika, koja se sastoji od tri subskele s po 7 stavki: depresivnost, anksioznost, i stres. Od ispitanika se traži da na 4-stepenoj skali Likertovog tipa (od 0-nimalo do 3-uglavnom ili skoro uvijek), procijene kako su se osjećali u proteklom periodu. Ukupan rezultat oblikuje se kao linearna kombinacija procjena po pojedinim subskalama, a rezultati se interpretiraju na način da veći rezultat na određenoj subskali označava veće razine anksioznosti, depresivnosti i stresa.

Uz standardni oblik DASS skala koje odražavaju mjeru negativnih afektivnih stanja, za hrvatsko tržište je adaptirana i posebna verzija, koja omogućava procjenu depresije, anksioznosti i stresa kao osobina ličnosti. Oblik koji se odnosi na osjećaje u posljednjih sedam dana nazvan je DASS-S, dok je oblik kojim se mjere depresija, anksioznost i stres kao trajne i stabilne osobine ličnosti nazvanim DASS-O. Razlika između ovih upitnika odnosi se na uputu, gdje je prilikom primjene DASS-O upitnika umjesto određenog vremenskog okvira ispitanicima data uputa da odgovaraju u skladu s načinom na koji su se dosad generalno osjećali (Ivaković, 2019). Ispitanicima je u ovom istraživanju data

uputa da odgovaraju u skladu s tim kako su se osjećali u preteklih godinu dana koliko je trajala pandemija COVID-19 u trenutku kada je provedeno istraživanje.

Koeficijenti pouzdanosti za subskele u DASS-21 upitniku kreću se od 0,71 za subskalu depresivnosti, 0,79 za subskalu anksioznosti te 0,81 za subskalu stresa. Što se tiče valjanosti subskala, autori skale su ustanovili povezanost subskale anksioznosti s Beckovim inventarom anksioznosti (BAI) od 0,81, dok korelacija subskale depresivnosti s Beckovom skalom depresivnosti iznosi 0,74 (prema Reić Ercegovac i Penezić, 2012). U istraživanju Reić Ercegovac i Penezić (2012) Kronbah alfa koeficijent za skalu depresije je iznosio $\alpha = 0.93$, za skalu anksioznosti $\alpha = 0.81$ i za skalu stresa $\alpha = 0.89$. Prema istraživanju Jovanović i saradnici (2014) unutrašnja valjanost DASS-21 skale izražena Kronbahovim alfa koeficijentom je visoka ($\alpha = 0.92$ za ukupan uzorak, $\alpha = 0.93$ za žene i $\alpha = 0.90$ za muškarce), dok se koeficijenti subskala kreću u rasponu od 0.77 do 0.86. Mamić (2016) je u istraživanju koristila subskele anksioznosti i depresivnosti iz DASS-21 upitnika, a Kronbahovi koeficijenti su iznosili $\alpha = 0.84$ za subskalu anksioznosti i $\alpha = 0.89$ za subskalu depresivnosti.

Kronbahovi koeficijenti pouzdanosti za skale u ovom istraživanju iznosile su $\alpha = 0.89$ za skalu anksioznosti i $\alpha = 0,91$ za skalu depresivnosti.

3.3. Postupak

Istraživanje je provedeno online, pomoću Google forms ankete u periodu od 14.6.2021 do 5.7.2021. Poziv za učešće u istraživanju je studentima dostavljen putem Gmail-a i društvenih mreža Facebook, Instagram i Viber. Prije nego što su pristupili istraživanju ispitanicima je naglašeno da se istraživanje provodi u svrhu izrade završnog rada, da je učešće u istraživanju dobrovoljno te je navedena e-mail adresa na koju se mogu obratiti za eventualna pitanja ili nejasnoće.

2. REZULTATI I DISKUSIJA

Prikupljeni podaci su analizirani u statističkom softveru SPSS, verzija 20. Na početku su primijenjene standardne deskriptivne analize aritmetičke sredine, standardne devijacije, minimalnih i maksimalnih vrijednosti varijabli i procjena normalnosti i simetričnosti distribucije podataka. U tabelama 6-8 i 6-9 (Prilog 3) su predstavljene deskriptivne vrijednosti za sve tri skale korištene u istraživanju kao i za pojedinačne varijable na skali navika čitanja. Rezultati na sve tri skale pokazuju statistički značajna odstupanja od normalne distribucije, i postoje statistički značajna odstupanja od normalne distribucije rezultata na svakom od pitanja u upitniku navika čitanja.

U skladu sa dobivenim rezultatima odlučeno je da se u daljoj analizi budu korištene neparametrijske metode analize: Mann-Whitney U-test, Kruskal-Wallis test i Spearmanov koeficijent korelacije. Mann-Whitney U-testom, ili testom sume rangova ispituje se da li dva uzorka pripadaju populaciji s istom medijanom, Kruskal-Wallis test donekle predstavlja test analize varijance koji se služi rangovima za ispitivanje da li više nezavisnih skupina pripada populaciji s istom medijanom, a Spearmanovim koeficijentom korelacije ispituje se korelaciju među rangovima (Petz, 1997).

U nastavku rada bit će prikazani rezultati koje ispitanici postižu na skalama koje su korištene u istraživanju i dodatnih analiza kojima su ispitane razlike u rezultatima koje ostvaruju ispitanici. Rezultati i diskusija su organizirani prema unaprijed postavljenim problemima istraživanja.

2.1. Navike čitanja studenata za vrijeme pandemije

2.1.1. Vrijeme provedeno čitajući

Aritmetička sredina ukupnih rezultata na skali vremena provednog čitajući iznosi $M=18,9$ sati, a najveći broj studenata u ovom istraživanju postiže ukupni rezultat od 20 sati. Najveći rezultat koji postiže ispitanik iznosi 46 sati, a najmanji rezultat koji ostvaruju ispitanici je 2 sata. Dvadeset i pet posto najnižih rezultata postižu ispitanici koji čitaju do 12 sati sedmično, dok 25% najviših rezultata postižu ispitanici koji u toku tipične sedmice čitaju preko 25 sati.

U prvoj hipotezi smo pretpostavili da studenti u prosjeku postižu visoke rezultate na upitniku vremena provedenog čitajući u toku tipične sedmice. Prema nalazima Acheson i saradnika (2008) prosječno vrijeme koje studenti provode čitajući u toku sedmice iznosi 19,4 sati. Ispitujući razlike u navikama čitanja između studenata koji imaju i studenata koji nemaju poteškoće sa sluhom, Marschark i sar. (2011) došli su do rezultata da na uzorku studenata koji nemaju poteškoće vrijeme provedeno čitajući iznosi 17,5 sati tokom sedmice. Naši rezultati su pokazali da studenti na nivou uzorka provedu u prosjeku 18,9 sati u toku sedmice čitajući. Pretpostavljamo da se prosječno vrijeme studenata u našem istraživanju ne razlikuje značajno u odnosu na navedene rezultate.

2.1.2. Sadržaj čitanja

Tabela 4.1.2.-1: Vrijeme koje studenti provode čitajući određene sadržaje

Sadržaj	Broj sati koje studenti provode čitajući u toku tipične sedmice							
	0	1	2	3	4	5	6	7+
Udžbenici	16,5%	22,8%	16,5%	7,6%	13,9%	6,3%	6,3%	10,1%
Akademski materijali	7,6%	15,2%	17,7%	22,8%	13,9%	11,4%	5,1%	6,3%
Časopisi	58,2%	22,8%	11,4%	1,3%	3,8%	1,3%	1,3%	/
Novine	67,1%	16,5%	10,1%	3,8%	1,3%	/	1,3%	/
Elektronska pošta	12,7%	43%	12,7%	8,9%	5,1%	5,1%	6,3%	6,3%
Internet sadržaji	2,5%	15,2%	19%	16,5%	12,7%	12,7%	2,5%	19%
Knjige fikcije	21,2%	13,9%	13,9%	7,6%	16,5%	8,9%	3,8%	13,9%
Knjige nefikcije	19%	21,2%	10,1%	12,7%	13,9%	8,9%	7,6%	6,3%

Pored sadržaja navedenih u upitniku od ispitanika se tražilo da navedu sadržaj koji čitaju a koji nije naveden u pitanjima. Samo dva ispitanika su odgovorila, pri čemu je jedan ispitanik naveo da čita religijske sadržaje (Kur'an, zbirke hadisa i knjige iz oblasti sufizma), a drugi stripove.

Prosječno vrijeme koje studenti provode čitajući uglavnom iznosi od 2 do 3 sata sedmično za sve sadržaje, izuzev za čitanje časopisa i novina koje ispitanici čitaju u znatno manjoj mjeri. Studenti u prosjeku najviše vremena provode čitajući akademske materijale i knjige fikcije nakog čega slijede udžbenici i knjige nefikcije. Rezultati koje smo dobili nisu u skladu sa rezultatima do kojih je došao Toker (2020) na uzorku studenata iz Bosne i Hercegovine. Na pitanje koliko sati potroše čitajući za fakultet u tipičnoj sedmici 47,7 % studenata u tom istraživanju je izjavilo da provode između tri do četiri sata sedmično, dok je njih 38,7 % izjavio da čita pet ili više sati sedmično. Međutim,

ovaj autor je došao da zaključka da, iako je količina vremena koju troše na čitanje različita, studenti radije čitaju materijale vezane za njihov rad na fakultetu jer čitanje smatraju oblikom domaće zadaće ili čitaju zato što im nedostaje potreban vokabular za praćenje nastave na univerzitetu. Naši rezultati idu u prilog ovoj tvrdnji s obzirom da studenti u našem uzorku provode više vremena u akademskom čitanju (udžbenici i akademski materijali) i čitanju knjiga fikcije i nefikcije (koje također može predstavljati oblik akademskog čitanja s obzirom da su uzorku zastupljeni i studenti književnosti), u odnosu na nekademsko čitanje (časopisi i novine). Mala količina vremena koju studenti u našem uzorku posvećuju čitanju novina i časopisa u skladu je sa rezultatima do kojih je došao Adeyemi (2020) da manje od polovine stanovnika u uzorku čita iz časopisa i novina. S obzirom na postavljenu hipotezu možemo reći da ispitanici više čitaju određene sadržaje u odnosu na druge.

Prema Achenson i saradnicima (2008) postoje disocijacije u korelacijama između akademskog i neakademskog vremena čitanja. Kao što se može vidjeti u interkorelacijskoj matrici (tabela 6-12, Prilog broj 5), vrijeme koje studenti provode čitajući novine je u statistički značajnoj korelaciji samo s vremenom provedenim čitajući akademske materijale i časopise, ali ne i s drugim sadržajima. Također, vidimo da nema statistički značajne korelacije između vremena koje studenti provode čitajući sadržaje na internetu i knjige fikcije. Osim ovih izuzetaka, postoje statistički značajne rang korelacije između vremena koje studenti provode čitajući skoro sve vrste sadržaja bez obzira da li se ono posmatra kao akademsko ili neakademsko čitanje. Dakle, rezultati u ovom istraživanju ne ukazuju na postojanje disocijacije između akademskog i neakademskog čitanja.

2.1.3. Motivacija za čitanje - kvalitativna analiza odgovora

Na otvoreno pitanje o tome šta ih je najviše motivisalo da čitaju u proteklih godinu dana odgovorila su 74 ispitanika. Kvalitativnom analizom odgovora može se primjetiti da većina studenata ima više ili manje slične izvore motivacije. Najviše odgovora odnosi se na potrebu za znanjem, povećanje znanja i vokabulara, informiranost i izvršavanje akademskih obaveza kao što je pisanje seminarskih radova, izvještaja i završnih radova.

„Izrada velikog broja akademskih zadataka (izvještaja, seminarskih radova, prezentacija, vršenje istraživanja) i aktuelna COVID-19 situacija.“

„Elokvencija, ljepše izražavanje, širenje vokabulara i povećanje nivoa opće informisanosti.“

„Dobivanje informacija o određenoj temi, opuštanje uz knjige fikcije, širenje vokabulara.“

Česti su i odgovori koji se odnose na eskapizam pri čemu ispitanici kao motivaciju za čitanje navode želju za odmorom od stvarnog i bijeg u drugi svijet, odnosno maštu. Prema Shipman i McGrath (2016) dva ključna načina na koja materijal za čitanje posreduje u iskustvu stresa su 'bijeg od intenziteta' i 'istraživanje mogućnosti'. Ispitanici u našem uzorku opisuju eskapizam na sljedeće načine:

„Oduvijek čitam jer volim čitati knjige, i najviše čitam fikciju, jer mi knjige služe kao bijeg iz stvarnosti, a ne da bih nešto naučila.“

„Pomaže mi da barem na par sati zaboravim na sve probleme i trenutnu situaciju.“

„Ljubav prema čitanju knjiga, pogotovo kao način opuštanja u slobodno vrijeme sam razvila u mladoj dobi. Čitam jer me opušta i djeluje kao getaway od stvarnog svijeta i problema.“

Iako u manjoj mjeri, ispitanici takođe navode socijalne utjecaje kao što su roditelji, profesori ili društvene mreže. Iako su u našem uzorku ovi odgovori najmanje zastupljeni, oni idu u prilog tvrdnji Toker (2020) da će studenti čitati više ako im roditelji ili profesori mogu postati pozitivni uzori ili ako dobiju dovoljnu količinu ohrabrenja i motivacije bilo od svojih roditelja ili profesora na univerzitetu. Pored socijalnih uticaja kao izvore motivacije ispitanici navode i situaciju s pandemijom.

„ Još dok sam bila mala stekla sam čitalačke navike, motiviralo me to što su mi roditelji čitali priče i bajke. Imala sam kvalitetne uzore.“

„ Boravak u karantinu, previše vremena neispunjenog obavezama, mnogo prostora za razmišljanje i introspekciju.“

U odgovorima ispitanika na pitanje o tome šta ih je motiviralo da čitaju mogu se prepoznati motivi na osnovu kojih se čitanje studenata može opisati prema Giehrlovoj podijeli kao: informacijsko čitanje kojim studenti traže potrebne informacije, evazivno čitanje kojim se studenti nastoje maknuti u svijet mašte, kognitivno čitanje kojim nastoje spoznati svijet i njegove zakonitosti i literarno pomoću kojeg traže smisao života. Najviše odgovora ispitanika odnosi se na čitanje zarad postizanja akademskih ciljeva i eskapizma, dakle, može se reći da je čitanje studenata uglavnom informacijsko i evazivno. Ovo zapažanje u skladu je s rezultatima koje smo dobili na upitniku vremena provedenog čitajući prema kojem ispitanici najviše vremena provode čitajući akademske materijale i knjige fikcije. Čitanje za postizanje akademskih ciljeva prema Ogbodovoj klasifikaciji učenja i čitanja spada u kategoriju čitanja za koncentraciju koje nije pozitivno, ali je važno jer omogućava postignuće i željeni ishod. S druge strane čitanje zbog eskapizma može se prema istoj klasifikaciji posmatrati kao čitanje za opuštanje koje daje pozitivne rezultate jer zadržava interesovanje, pomaže u stjecanju više znanja, omogućava discipliniran život u školi i doprinosi dobrim zdravstvenim navikama (Ogbodo, 2010). Veoma malo ispitanika navodi da čita zbog informiranosti o aktuelnoj situaciji kao što je pandemija Covid-19 virusa ili neke druge društvene teme, što se očituje i u jako maloj količini vremena koje studenti provode čitajući novine i časopise.

2.1.4. Uticaj pandemije na navike čitanja – kvalitativna analiza odgovora

Budući da je znatan broj odgovora na pitanje o utjecaju pandemije na navike čitanja kod ispitanika glasilo da pandemija koronavirusa nije utjecala na navike čitanja (37,5 %), odgovori ispitanika su kodirani kako bismo dobili što preciznije informacije o subjektivnoj procjeni ispitanika o utjecaju pandemije na navike čitanja.

Tabela 4.1.4. – 1: Uticaj pandemije na navike čitanja

Utjecaj pandemije na navike čitanja	N	f
Ne, nije utjecala	24	37.5 %
Da, utjecala je	40	62.5 %

Pišući o čitalačkim navikama stanovnika Crne Gore za *Radio Slobodna Evropa*, Vukićević (2021) navodi kako je u godini pandemije korona virusa u nekim bibliotekama uočen porast čitanosti te da većina ispitanika u njihovoj anketi kaže kako pandemija nije

značajno promijenila njihov odnos prema čitanju. Kao što vidimo više od polovine ispitanika u ovom istraživanju smatra da je pandemija utjecala na navike čitanja što ide u prilog tvrdnji Špac (2013) koji u svojoj doktorskoj disertaciji navodi kako društveni, psihološki i financijski uvjeti utječu na čitatelja, modificiraju i nanovo kreiraju čitateljske navike, afinitete i motivaciju te ovisno o statusu i načinu života, osoba može početi čitati više ili manje, promijeniti mjesto ili vrijeme čitanja, promijeniti vrstu literature koju čita i slično. UNESCO je sugerirao da su knjige glavni izvor informacija, zabave i utjehe tokom pandemije koronavirusa, a Međunarodno udruženje izdavača (IPA), Svjetska zdravstvena organizacija (WHO) i UNICEF pokrenuli su program „Čitaj svijet“ (eng. „Read the world“) (Parikh, Parikh, Vyas, 2020). Ispitanici u našem istraživanju uglavnom opisuju utjecaj pandemije na navike čitanja na način da im je omogućila više slobodnog vremena za čitanje.

„Jednim dijelom jeste. Samom izolacijom se stvorilo više slobodnog vremena koje sam mogla iskoristiti za sebe i posvetiti se više i čitanju.“

„Čitala sam više jer sam imala više slobodnog vremena, te sam više vremena provodila u kući.“

Ova opažanja su u skladu sa zaključkom da je tokom izolacije uslijed pandemije došlo do značajnog poboljšanja vremena koje studenti provode čitajući (Adeyemi, 2020). Boucher i saradnici (2020) u *The Conversation* tvrde kako su ispitanici tokom pandemije proveli više vremena čitajući, ali i da je količina pročitane materijala bila manja s obzirom na količinu vremena zbog teškoća s koncentracijom. Ispitanici u našem uzorku koji opisuju utjecaj pandemije na način da su manje čitali, najčešće navode probleme sa motivacijom.

„Jeste, jer mi je smanjila motivaciju za čitanje zbog percepcije da sam na odmoru nedostatak formalnog spremanja za fakultet.“

„Utjecala je, paradoksalno na način da znatno manje čitam uprkos tome što imam više vremena za to na raspolaganju. Više vremena povodim sam u sobi, ne toliko čitajući već dumajući o svim implikacijama koje je ova pandemija donjela. Rezultat toga je

anksioznost i povratak depresije iz koje sam se tek bio izbavio malo prije početka pandemije.“

„Jeste, jako puno vremena provodim za tehnološkim uređajima i vid mi se jako pogoršao, što vuče jako česte glavobolje i potrebe za spavanjem, tako da i motivacija za čitanjem je u minusu.“

Koristeći MannWhitney U test, ispitali smo da li postoje statistički značajne razlike u odgovorima koje ispitanici daju na skali navika čitanja s obzirom na kodirane odgovore o utjecaju pandemije. Rezultati su prikazani u tabeli 6-10 (Prilog 4). Bez obzira na to kako opisuju utjecaj (povećanje ili smanjenje) koji je pandemija imala na navike čitanja, statistička analiza odgovora ispitanika pokazala je da su studenti koji smatraju da je pandemija utjecala na njihove navike čitanja (srednja vrijednost ranga 36,46) provodili više vremena čitajući u toku sedmice u odnosu na studente koji smatraju da pandemija nije imala utjecaj (srednja vrijednost ranga 25,90). Dakle, vjerovatno je prosječno vrijeme koje su studenti provodili čitajući u toku sedmice prije pandemije bilo manje od 18.9 sati.

„U vremenu pandemije dosta više sam čitao nego u predpandemijskom vremenu, iz razloga što sam daleko manje vremena trošio na posjete, putovanja i razna druženja.“

MannWhitney U test analiza pokazala je i da studenti koji procjenjuju da je pandemija utjecala na njihove navike čitanja (srednja vrijednost ranga 37,43) provode više vremena čitajući udžbenike u odnosu na studente koji procjenjuju da pandemija nije utjecala na njihove navike čitanja (srednja vrijednost ranga 24,29). Studenti koji procjenjuju da je pandemija utjecala na njihove čitalačke navike (srednja vrijednost ranga 38,31) provode više vremena čitajući akademske materijale u odnosu na studente koji procjenjuju da pandemija nije utjecala na njihove navike čitanja (srednja vrijednost ranga 22,81). Statistička analiza je pokazala da nema značajne razlike u broju sati koje studenti provode čitajući časopise, novine, elektronsku poštu, sadržaje s interneta, knjige fikcije i knjige nefikcije s obzirom na procjenu ispitanika o tome da li je pandemija utjecala na njihove navike čitanja, a kvalitativnom analizom može se primjetiti da je pojedinim studentima pandemija utjecala i na čitanje materijala koji nisu obavezni za studij. Ispitanici opisuju utjecaj pandemije na čitanje specifičnih sadržaja na sljedeće načine:

„Uslovljeni smo više čitati i analizirati sami materijal za fakultet, to zahtjeva više posvećenosti stručnoj literaturi a manje slobodnom izboru.“

„Imala sam povećani pritisak zbog čitanja akademske literature i zbog toga manje vremena za rekreativno čitanje.“

„Vise čitam obavezne stvari nego nešto što bih radije ja čitala.“

„Inače puno čitam, ali sad me potaklo da mnogo više čitam razne knjige.“

„Da, utjecala je. Imala sam više vremena za čitanje literature koja me zanima.“

Prema Salmerón i saradnicima (2020) vrijeme čitanja različitih sadržaja povećalo se na početku lokdauna i ostalo isto i mjesec dana nakon lokdauna, izuzev čitanja vijesti koje se povećalo, a zatim smanjilo na početnu vrijednost. Merry i Johnson (2020) su u *Washington postu* pisali kako su tokom pandemije stanovnici koristili knjige za bijeg od sadašnjosti, informiranje o uvjerenjima i obrazovanje djece te da su ljudi potražili katarzu u apokaliptičnoj znanstvenoj fantastici, utjehu u romansi, savjet u vodičima za samopomoć i trenutak mira zahvaljujući dječjim knjigama. Prema rezultatima koje smo dobili, studenti kojima je pandemija utjecala na navike čitanja provodili su više vremena u akademskom čitanju (udžbenici i akademski materijali), ali ne i u čitanju knjiga fikcije, nefikcije i neakademskom čitanju. Neakademsko čitanje podrazumijeva motivaciju koja je više intrinzična, a kako smo vidjeli u poglavlju o motivaciji, studenti u našem uzorku uglavnom su bili motivirani za postizanje akademskih ciljeva što odgovara ekstrinzičnoj motivaciji. Izgleda da je pandemija više utjecala na ekstrinzičnu (akademsko čitanje) nego na intrinzičnu motivaciju (neakademsko čitanje).

Pretpostavljamo da postoje dva moguća objašnjenja ovakvih rezultata. Prvo, okolnosti pandemije nisu dovele do povećanog čitanja zbog eskapizma, što bi značilo da je eskapizam bio jedan od najčešćih izvora motivacije i u okolnostima bez pandemije. Drugo, studenti nisu potražili bijeg od stvarnosti samo u knjigama fikcije i neakademskim sadržajima nego i u akademskom čitanju, odnosno akademsko čitanje u periodu pandemije je pored postizanja akademskih ciljeva, također, postalo i oblik bijega od stvarnosti. Treba napomenuti da su ove pretpostavke izvučene iz, uglavnom, kvalitativne

analize te da je za preciznije pretpostavke i rezultate neophodna detaljnija i preciznija analiza.

2.2. Razlike u navikama čitanja s obzirom na neka sociodemografska obilježja studenata

2.2.1. Razlike u vremenu koje studenti provode čitajući s obzirom na sociodemografska obilježja

Istraživanja pokazuju različite rezultate kada je riječ o razlikama u navikama čitanja s obzirom na sociodemografske razlike. Prema Karim i Hasan (2007) područje studiranja je važan faktor čitateljskih navika i stavova prema čitanju među studentima, tako postoji veza između područja studiranja i doba dana kada studenti čitaju, studenti umjetnosti više čitaju ujutro u odnosu na studente informacijskih tehnologija. Učestalost čitanja značajna je za postizanje akademskog uspjeha na univerzitetu (Resyadi i sar, 2021), a prema Yildiz (2020) kako se povećava učestalost čitanja knjiga, tako se povećava i uspjeh učenika. Prema Karadeniz i Can (2015) ne postoji korelacija između stavova prema navikama čitanja i obrazovnog statusa njihovih roditelja, a Mrčela (2020) tvrdi da roditelji koji ulažu u cjeloživotno obrazovanje ne utječu na životne navike svoje djece i da nema značajne korelacije između navika čitanja studenata i roditelja. Na naviku čitanja utječu socioekonomski status, dostupnost knjiga kod kuće i obrazovanje roditelja, jer mladi iz bolje obrazovanih porodica čitaju više od drugih (Vukićević, 2021), a prema Mrčela (2020) navika čitanja knjiga i količina knjiga u kući jako su bitni faktori prilikom opisivanja socioekonomskog statusa te postoji pozitivna korelacija između broja knjiga u kući i broja pročitanih knjiga. Većina učenika s visokim socioekonomskim statusom obično provodi više vremena čitajući mnogo knjiga i imaju pozitivan stav prema čitanju (Rosli i sar, 2017). Ne samo da se ispitanici ne razlikuju u vremenu koje provode čitajući s obzirom na mjesto boravka već ne postoje razlike u rezultatima između studenata koji su za vrijeme pandemije promijenili uobičajno mjesto boravka (Gatin, 2020). Prema istraživanju Karadeniz i Can (2015) navike čitanja su u negativnoj korelaciji s korištenjem društvenih mreža, a u istraživanju Adeyemi (2020) 77,2% ispitanika složilo se da ih je intenzivno korištenje društvenih mreža ometalo u čitanju.

Analiza ukupnih rezultata koje ostvaruju ispitanici u našem uzorku nije pokazala značajnu razliku između ispitanika s obzirom na sociodemografska obilježja.

2.2.2. Razlike u vremenu koje studenti provode čitajući određene sadržaje s obzirom na sociodemografska obilježja

Zaposleni (srednja vrijednost ranga 28,25) studenti provode manje vremena čitajući udžbenike u odnosu na nezaposlene studente (srednja vrijednost ranga 42,53), ali nema razlike u ukupnom vremenu koje provode čitajući u toku sedmice. Pretpostavljamo da zaposlenost studenata podrazumijeva veću dostupnost sadržaja u finansijskom smislu, ali, kao što vidimo, zaposleni studenti čitaju manje od nezaposlenih što može biti uzrokovano većom količinom slobodnog vremena ili motivacijom kod nezaposlenih studenata. Studenti s prosječnim mjesečnim primanjima u porodici provode najviše vremena čitajući novine (srednja vrijednost ranga 41,86) nakog čega slijede studenti za iznadprosječnim, ispodprosječnim i visokoiznadprosječnim mjesečnim primanjima (srednja vrijednost ranga 22,50). Pretpostavljamo da je ove razlike imaju više socijalnu nego ekonomsku pozadinu.

Nema značajne razlike u količini vremena koje studenti provode čitajući određene sadržaje s obzirom na obrazovanje i zanimanje njihovih roditelja. Što se tiče prethodnog obrazovanja, studenti koji su srednju školu završili odličnim uspjehom (srednja vrijednost ranga 43,11) provode više vremena čitajući udžbenike u odnosu na studente koji su srednju školu završili vrlo dobrim uspjehom (srednja vrijednost ranga 29,47). Osim udžbenika, studenti koji su srednju školu završili odličnim uspjehom (srednja vrijednost ranga 42,94) provode više vremena čitajući knjige nefikcije u odnosu na one koji su završili vrlo dobrim uspjehom (srednja vrijednost ranga 30,03). Pretpostavljamo da su studenti koji su školu završili odličnim uspjehom razvili naviku čitanja ovog sadržaja ranije te da je ta navika ostala konstantna.

Studenti drugog ciklusa studija (srednja vrijednost ranga 45,94) provode više vremena čitajući elektronsku poštu u odnosu na studente prvog ciklusa (srednja vrijednost ranga 33,91). Studenti koji provode više od 4 sata na društvenim mrežama (srednja vrijednost ranga 57,20) provode najviše vremena čitajući internet sadržaje dok najmanje vremena

provode čitajući internet sadržaje studenti koji provode do 1 sat dnevno na društvenim mrežama (srednja vrijednost ranga 25,43).

Postoje razlike u čitanju određenih sadržaja s obzirom na pojedina sociodemografska obilježja, ali ne i ona u ukupnom vremenu provedenom čitajući, te stoga možemo reći da je sadržaj koji studenti čitaju bolji pokazatelj navika čitanja nego što je to ukupno vrijeme koje provode čitajući. Iako u našem istraživanju nisu pronađene značajne spolne razlike (što može biti posljedica velike zastupljenosti ženskog spola u uzorku) u prilog ovom zaključku idu i rezultati Karim i Hasan (2007), a prema kojima je spol značajno povezan s čitanjem određenih vrsta materijala za čitanje iako ne postoji značajna razlika između muškaraca i žena u pogledu vremena provedenog u čitanju tokom sedmice.

2.3. Odnos navika čitanja i neprijatnih emocionalnih stanja (anksioznosti i depresivnosti) kod studenata

U prvim analizama su ispitane razine stanja anksioznosti i depresivnosti, nakon čega je ispitan odnos između rezultata koje studenti postižu na upitniku koji mjeri vrijeme provedeno čitajući i rezultata koje postižu na skalama anksioznosti i depresivnosti.

Tabela 2.3. – 1: Rezultati koje studenti postižu na razinama anksioznosti i depresivnosti

	Anksioznost			Depresivnost		
		N	%		N	%
Normalna	0-7	24	30,4%	0-9	32	40,5%
Blaga	8-9	11	13,9%	10-13	12	15,2%
Umjerena	10-14	10	12,7%	14-20	17	21,5%
Ozbiljna	15-19	4	5,1%	21-27	4	5,1%
Izrazito ozbiljna	20+	30	38%	28+	14	17,7%

Rezultati na skali anksioznosti ukazuju na prisustvo emocionalnog stanja anksioznosti kod studenata. U tabeli 2.3. – 1 možemo vidjeti da je 43,1% ispitanika postižu rezultate u rangu ozbiljne i izrazito ozbiljne anksioznosti, dok 30,4% ispitanika ostvaruje rezultate u rangu normalne anksioznosti. Rezultati na skali depresivnosti također ukazuju na prisustvo depresivnog emocionalnog stanja kod studenata. U tabeli 2.3. – 1 se može vidjeti da je 17,7 % studenata postiže rezultate u rangu izrazito ozbiljne depresivnosti, dok 40,5% postiže rezultate u rangu normalne depresivnosti.

2.3.1. Odnos vremena koji studenti provode čitajući i neprijatnih emocionalnih stanja

Za ispitivanje odnosa između navika čitanja i neprijatnih emocionalnih stanja primijenjen je postupak izračunavanja Spearmanovog koeficijenta korelacije. Koeficijent korelacije između anksioznosti i navika čitanja iznosi $r_s = 0.102$, a koeficijent korelacije između stanja depresivnosti i navika čitanja iznosi $r_s = 0.109$. Ovi rezultati ne potvrđuju pretpostavku da će ukupno vrijeme koje studenti provode čitajući u toku sedmice biti povezano s nižim rezultatima na skalama anksioznosti i depresivnosti. Jedno od mogućih objašnjenja rezultata može biti, kako navode Stip i saradnic (2020), da čitanje bilo kojeg sadržaja nema terapijski efekat. Naprimjer, u biblioterapiji se mogu identificirati tri vrste sadržaja koje imaju terapijski efekat: klasična literatura, psihološke knjige (knjige o psihologiji) i knjige samopomoći. Shipman i McGrath (2016) navode kako se pored biblioterapije terapijski oblik čitanja postiže i kroz proces kreativnog čitanja u kojem književnost olakšava istraživanje problema i izražavanje, moguće rješavanje teških misli i osjećaja i pomaže u prepoznavanju sebe u književnim likovima. Za razliku od biblioterapije, kreativno čitanje omogućava pojedincima da na problem ili situaciju gledaju na neizravniji način. Vidjeli smo da su studenti u uzorku provodili malo vremena čitajući vijesti, te stoga pretpostavljamo da su studenti izbjegavali čitati sadržaj koji kako navode istraživanja (Young Minds, 2020; Guo i sar, 2021; Wathélet i sar, 2020) ima negativan efekat na psihološko stanje ispitanika. Drugo moguće objašnjenje oslanja se na rezultate Clark i Teravainen-Goff (2008) prema kojima djeca i mladi koji pozitivno razmišljaju o čitanju imaju u prosjeku bolje rezultate mentalne dobrobiti od svojih vršnjaka koji ne uživaju u čitanju i imaju negativan stav prema čitanju.

Zanimalo nas je da li postoje razlike u emocionalnim stanjima anksioznosti i depresivnosti s obzirom na percepciju ispitanika o utjecaju pandemije na navike čitanja. Studenti koji smatraju da je pandemija utjecala na navike čitanja (srednja vrijednost ranga 38,36) postižu veće rezultate na skali anksioznosti u odnosu na studente koji smatraju da pandemija nije utjecala na njihove čitalačke navike (srednja vrijednost ranga 22,73). Studenti koji tvrde da je pandemija utjecala na njihove navike čitanja (srednja vrijednost ranga 25,15) postižu veće rezultate na skali depresivnosti u odnosu na studente koji tvrde da pandemija nije utjecala na njihove navike čitanja (srednja vrijednost ranga 36,91). Ove razlike govore u prilog izvještajima prema kojima su „lokdaun i socijalno distanciranje

imali nepovoljan psihološki učinak na ljude i doveli do naglog porasta u problemima mentalnog zdravlja“ (George i Thomas, 2020).

S obzirom da je percepcija utjecaja pandemije na navike čitanja povezana s većim rezultatima na skalama anksioznosti i depresivnosti, možemo se zapitati zašto nema značajne korelacije između vremena koje studenti provode čitajući i neprijatnih emocionalnih stanja. Pretpostavljamo da postoje dva moguća objašnjenja. Prvo, studenti koji su izjavili da je pandemija utjecala na navike čitanja opisuju taj utjecaj na različite načine, da su više vremena provodili čitajući ili suprotno da su manje čitali nego prije pandemije. Ukoliko se osvrnemo na zaključak Clark i Teravainen-Goff (2008) prema kojem djeca i mladi koji pozitivno razmišljaju o čitanju imaju u prosjeku bolje rezultate mentalne dobrobiti, pretpostavljamo da su studenti kojima je pandemija utjecala na navike čitanja imali manje pozitivne stavove prema čitanju zbog, kako ispitanici navode, „prinudnosti“ da čitaju više ili ipak zbog nedostatka koncentracije da čitaju kao ranije. Druga pretpostavka je da su studenti kojima je pandemija utjecala na navike čitanja doživljavali veću razinu anksioznosti i depresivnosti zbog promjene rutine, a ne zbog promjena u navikama čitanju. U izvještaju YoungMinds-a (2020) navodi se kako je pandemija pogoršala već postojeće probleme s mentalnim zdravljem, uglavnom, zbog zatvaranja škola, gubitka rutine i ograničenih socijalnih veza, a mi pretpostavljamo da pandemija imala sličan utjecaj i na studente koji se prije pandemije nisu suočavali s problemima mentalnog zdravlja.

2.3.2. Odnos između vremena koje studenti provode čitajući određene sadržaje i neprijatnih emocionalnih stanja

Studenti kojima je pandemija utjecala na navike čitanja više su čitali akademske materijale i udžbenike, ali su, takođe, postizali i veće rezultate na skalama anksioznosti i depresivnosti u odnosu na studente kojima pandemija nije utjecala na navike čitanja. U tabeli 6-12 (Prilog 5) može se vidjeti da vrijeme koje studenti provode čitajući različite sadržaje nije povezano sa rezultatima koje postižu na skali depresivnosti. Međutim, kada su u pitanju rezultati na skali anksioznosti postoji statistički značajna pozitivna povezanost između vremena koje studenti provode čitajući akademske materijale i razine stanja anksioznosti ($r_s = 0.241$, $n = 79$, $p = 0,032$). S obzirom da je riječ o korelacijskoj

analizi, ne možemo zaključiti da li je pandemija utjecala na povećano čitanje akademskih materijala i tako na anksioznost ili je dovela do veće anksioznosti koja je dovela do povećanog čitanja akademskih materijala.

Ukoliko je pandemija utjecala na emocionalna stanja studenata mijenjanjem njihove svakodnevne rutine, onda bi i vrijeme koje studenti provode čitajući udžbenike koje je duže kod studenata koji tvrde da je pandemija uticala na navike čitanja trebalo biti povezano s višim rezultatima na skalama anksioznosti i depresivnosti. Kao što vidimo vrijeme koje studenti provode čitajući udžbenike nije značajno povezano sa rezultatima na skalama anksioznosti i depresivnosti. Prema Bourion-Bedes i saradnicima (2020) jedan od rizika za pojavu anksioznosti je percepcija studenata o neučinkovitosti čitanja na opuštnje, međutim, kada studenti čitanje doživljavaju kao efikasno sredstvo za opuštanje ono je zaštitni faktor protiv anksioznosti. Pretpostavljamo da je čitanje udžbenika imalo efekat na relaksiranje studenata i da bi vrijeme koje studenti provode čitajući udžbenike bilo više povezano s ispitnom anksioznosti kada studenti više čitaju udžbenike spremajući se za ispite. S druge strane, čitanje akademskih materijala neophodno za izvršavanje akademskih obaveza u toku semestra i praćenje predavanja tokom tipičnih sedmica, podrazumijeva veće zalaganje studenata za dostupnost, istraživanje i čitanje ovih sadržaja kao i korištenje pročitane sadržaja u izradi akademskih zadataka. Prema De Sixte i saradnicima (2021) kada je čitanje zahtjevnije, distres ima negativan utjecaj i može se dogoditi da ljudi s visokom intrinzičnom motivacijom prema čitanju za posao ili studij posvećuju manje vremena toj vrsti čitanja zato što povezanost rada ili studija s akutnim stresom ne dopušta zadovoljavanje osnovnih potreba povezanih s tom vrstom čitanja. Ispitanici u našem istraživanju su izgleda više ekstrinzično motivirani i posvećivali su više vremena čitanju akademskih sadržaja što je eventualno dovelo do prisustva stanja anksioznosti koja dolazi i zbog anticipiranja da će biti evaluirani.

Važno je istaknuti i to da rezultati analize pokazuju kako nema statistički značajne korelacije između čitanja vijesti, časopisa i internet sadržaja i stanja anksioznosti i depresivnosti u našem istraživanju. Ovi rezultati nisu u skladu s rezultatima istraživanja prema kojima studenti smatraju da čitanje vijesti tokom pandemije nije korisno jer je poznavanja svakog detalja i praćenje svakog ažuriranja činilo da se osjećaju lošije (Young

Minds, 2020), veći psihološki stres doživljen tokom pandemije COVID-19 virusa je bio povezan s povećanjem dnevnog vremena provedenog na društvenim medijima u potrazi za čitanjem informacija o virusu (Guo i sar, 2021), što su više vremena studenti provodili čitajući vijesti, to je bila veća vjerovatnoća da će izvijestiti o barem jednom negativnom ishodu u pogledu mentalnog zdravlja (Wathelet i sar, 2020). S obzirom na prethodno dobivene rezultate i kvalitativnu analizu utjecaja pandemije na navike čitanja, pretpostavljamo da je količina vremena koju provode čitajući vijesti kod studenata bila nedovoljna da bi bila povezana s neprijatnim emocionalnim stanjima.

Moguće objašnjenje naših rezultata je da terapijski efekat čitanja nije samo pod utjecajem sadržaja. Osim pozitivnih stavova prema čitanju (Clark i Teravainen-Goff, 2008), intrinzična motivacija ima ulogu u terapijskom efektu čitanja jer izgleda da psihološki distress ima različit utjecaj na različite vrste čitanja. Kada čitanje ne predstavlja zahtjev ili obavezu kao što je to socijalno čitanje ili čitanje za studij/posao i kada nije povezano sa stresnim stimulusima kao što je čitanje vijesti, intrinzična motivacija štiti od distresa i olakšava zadovoljavanje osnovnih potreba (De Sixte i sar. 2021).

Naši rezultati nisu u skladu s rezultatima do kojih je došlo istraživanje Levine i saradnika (2020), prema kojima je rekreativno čitanje povezano sa smanjenjem anksioznosti i simptoma depresije tokom školske godine tako što smanjuje frustraciju osnovnih psiholoških potreba. Efekt rekreativnog čitanja na mentalnu dobrobit ispitanika je značajan iako mali, ali ako student svakog mjeseca pročita knjigu za razonodu, predviđa se da će se pozitivni efekti tokom godine sabrati i rezultirati većim učinkom na njihovo zdravlje. Moguće je da je razlog zbog kojeg smo dobili drugačije rezultate to što su autori ispitivali efekat koji količina pročitanih knjiga ima na psihološko stanje ispitanika, dok je ovo istraživanje ispitivalo vrijeme koje studenti provode čitajući.

3. OGRANIČENJA I IMPLIKACIJE ISTRAŽIVANJA

3.1. Metodološki nedostaci i ograničenja istraživanja

U istraživanju je korišten prigodan uzorak, uglavnom je zastupljen ženski spol i većinu uzorka čine studenti psihologije. Prema Wang i saradnicima (2020) žene imaju prosječno veći rezultat na skalama depresije i anksioznosti nego muškarci, ali prema Cao i saradnicima (2020) studenti i studentice su iskusili slične stresove i negativne emocije kao rezultat epidemije. Brojna istraživanja su utvrdila da su navike čitanja povezane sa spolom na način da žene više čitaju nego muškarci, da više uživaju u čitanju i provode više vremena u neobaveznom čitanju (Fatiloro, 2017), da je cilj čitanja kod studenata informiranje dok je kod studentica cilj edukacija (Shafi i Loan, 2010) i poboljšanje znanja (Dilshad i sar, 2013).

Istraživanje je provedeno online, a kako Maliković (2015) navodi, u ovakvim situacijama se pojavljuju neka specifična pitanja, drugačija nego kod tradicionalnih vrsta istraživanja. Prema ovom autoru ljudi koji koriste internet ne predstavljaju reprezentativan uzorak opće populacije te da je jedan od problema, s kojima se susreće online istraživanje, problem neodaziva koji je općenito veći nego u drugim vrstama istraživanja. Dakle, postoji mogućnost da se osobe koje su sudjelovale u istraživanju razlikuju od osoba koje nisu i to u obilježjima koja su relevantna za istraživanje. U ovom istraživanju to bi značilo da se na poziv za učestvovanje možda nisu odazvali studenti koji nisu bili dovoljno motivirani ili su bili potpuno nezainteresovani za temu istraživanja ili koji uglavnom imaju slične stavove prema čitanju. U istraživanju nije kontrolisana mogućnost socijalno poželjnog odgovaranja, a autorima se nepoznati uvjeti u kojima su ispitanici pristupili istraživanju. Važno je napomenuti i to da je istraživanje provedeno u periodu završnih ispitnih rokova što je moglo utjecati kako na motiviranost ispitanika za učestvovanje tako i na percepciju ispitanika o navikama čitanja tokom tipične sedmice.

U istraživanju su korišteni upitnici kojima se traže vremenske procjene koje omogućavaju ispitanicima da pogrešno procijene svoje navike ili emocionalna stanja. Vidimo da broj sati koji studenti provode čitajući određene sadržaje pokazuje neslaganja s rezultatima istraživanja (Madani, 2020) koja govore da studenti čitaju knjige između 2 i 3 sata dnevno budući da su naši rezultati dobiveni na upitniku vremena koje provode

čitajući u toku jedne sedmice. Upitnici kojima se ispituje vrijeme koje studenti provode čitajući imaju veliki nedostatak koji se odnosi na brzinu čitanja. Sporiji i brži čitaoci provodu jednaku količinu vremena u čitanju različitih količina čitalačkog materijala.

Jednim od ograničenja ovog istraživanja može se smatrati i upotreba neparametrijske statistike. Prema statističarima, snaga testova koja se definira kao vjerojatnost odbacivanja nul-hipoteze ukoliko je ona zaista pogrešna, manja je kod neparametrijskih testova, te se rezultati istraživanja mogu mnogo uspješnije i preciznije ustanoviti pomoću parametrijskih testova (Petz, 1997).

3.2. Praktične implikacije

Jedan od važnih doprinosa ovog istraživanja jeste što nudi podatke o navikama čitanja, konkretno vremenu i sadržajima koje čitaju studenti s obzirom na to da skoro nema istraživanja na ovu temu u našem kontekstu. Osim toga, ovo istraživanje nudi podatke o navikama studenata za vrijeme pandemije koje su važne za akademski kontekst koji je uslijed pandemije bio suočen sa značajnom promjenom u vidu prelaska na online nastavu. Pored navedenog, istraživanje, također, pruža dodatne podatke o prisustvu neprijatnih emocionalnih stanja anksioznosti i depresivnosti kod studenata za vrijeme pandemije Covid-19. Glavni problem ovog istraživanja bio je ispitati odnos između navika čitanja i stanja anksioznosti i depresivnosti kod studenata. Kroz diskusiju se oslanjamo na prijašnja istraživanja i rezultate dobivene o ovoj temi te tako pružamo podršku postojećim i nudimo nova objašnjenja ovog odnosa. Rezultati koje smo dobili pružaju doprinos budućim istraživanjima sugerirajući da bi fokus trebao biti više na sadržaju čitanja nego vremenu provedenom u čitanju.

Erdem (2015) navodi kako su istraživanja pokazala da učitelji najviše utječu na stvaranje navika čitanja, a prema Rosli i saradnicima (2017) najveći utjecaj na navike čitanja imaju roditelji, učitelji i vršnjaci. Stav učenika prema čitanju koji utječe na stvaranje čitalačkih navika je djelimično društveno izgrađen pojam zbog utjecaja koji na njega imaju makrosistem i kultura u kojoj je dijete odgojeno, zbog čega je važno da učitelji potiču djecu na čitanje (Baba i Affendi, 2020). Socijalni faktori koji imaju ulogu u stjecanju navika čitanja podrazumijevaju sociokulturalnu sredinu koja podstiče čitanje,

obrazovne sisteme i metode koji vode do čitanja, razmišljanja i analiziranja, i medije koji svojim projektima podržavaju čitanje i osnivanje knjižara (Yildiz, 2020). Prema dobivenim rezultatima, studenti koji su srednju školu završili odličnim uspjehom provode više vremena čitajući udžbenike i knjige nefikcije što govori o važnosti ranog stvaranja navika čitanja. Dakle, bitno je ispitati navike čitanja i u nižim nivoima obrazovnog procesa na osnovu čega se trebaju kreirati programi poticanja i razvoja navika čitanja.

Potrebna su dodatna, preciznija istraživanja o sadržajima budući da su moguće brojne podjele koje obuhvataju kategorije ispitivane u ovom istraživanju. Čak i ako ljudi ne čitaju materijale kao što su romani, priče ili pjesme, već radije čitaju informacije s web stranica, novinskih članaka i časopisa, ta vrsta čitanja pružit će im priliku da vježbaju čitanje, što će zauzvrat proširiti njihov vokabular i povećati njihovu motivaciju za čitanje (Moje i sar, 2008; prema Toker, 2020). Konačno, potrebna su preciznija i detaljnija istraživanja i objašnjenja utjecaja pandemije kako na neprijatna emocionalna stanja studenata tako i na navike čitanja. Ono što bi svakako bilo zanimljivo ispitati i da li je odnos navika čitanja i neprijatnih emocionalnih stanja pod utjecajem osobina ličnosti.

4. ZAKLJUČAK

S obzirom na to da je čitanje nezaobilazna komponenta u životu svakog pojedinca kojom se ostvaruju kako edukacijski i terapijski efekti, važno je voditi računa o navikama čitanja unutar populacije radeći na njihovom razvoju i promociji. Zbog svoje nezaobilaznosti i efekata koje imaju, čitanje i navike čitanje su predmet interesovanja u situacijama poput pandemije koje karakteriše socijalna izolacija.

Predmet provedenog istraživanja je bio odnos između navika čitanja i emocionalnih stanja studenata Filozofskog fakulteta u Sarajevu. U istraživanju je učestvovalo 79 ispitanika popunjavanjem online upitnika. Istraživanje je imalo tri cilja na osnovu kojih su postavljene hipoteze.

1) Prvi problem istraživanja je bio ispitati kakve navike čitanja imaju ispitanici u okolnostima izazvanim pandemijom Covid-19 virusa. Čitalačke navike se odnose na ponašanja kojima pojedinac iskazuje sklonost ka čitanju, odnosno ponašanja kojima pojedinac izražava sklonost prema određenim stilovima čitanja i čitanju određenih sadržaja (prema Fatiloro, 2017). Ispitali smo koliko vremena su studenti provodili čitajući, koliko vremena su provodili čitajući specifične sadržaje, šta ih je najviše motiviralo da čitaju i kako je pandemija utjecala na njihove navike čitanja. Studenti su provodili u prosjeku 18,9 sati čitajući u toku tipične sedmice, a većina smatra da je pandemija utjecala na navike čitanja na način da su više čitali. Dva glavna motiva za čitanje studenata bila su postizanje akademskih ciljeva i eskapizam, a najviše vremena su provodili čitajući sadržaje koji odgovaraju tim motivima: akademske materijale, knjige fikcije, udžbenike i knjige nefikcije. Studenti jako malo vremena provode čitajući neakademske sadržaje poput novina i časopisa, međutim, osim par izuzetaka, analiza nije pokazala postojanje disocijaciju između vremena provedenog čitajući akademske i neakademske sadržaje što nam zapravo govori da studenti koji provode više vremena čitajući, generalno više čitaju skoro sve sadržaje. Na osnovu svega navedenog, možemo zaključiti da je pandemija utjecala na navike čitanja kod studenata na način da su studenti generalno čitali više nego prije pandemije, te da su najviše vremena provodili u čitanju zbog postizanja akademskih ciljeva i eskapizma.

2) Drugi problem istraživanja je bio ispitati da li postoje razlike u navikama čitanja s obzirom na neka sociodemografska obilježja studenata. Zanimalo nas je da li postoje razlike u navikama čitanja studenata s obzirom na dob, spol, radni status, dosadašnje obrazovanje (završena srednja škola kao i uspjeh na kraju srednje škole, naučno područje i ciklus studija), obrazovanje i zanimanje roditelja, socioekonomski status (ukupna mjesečna primanja i broj članova porodice), mjesto boravka tokom studija i korištenje društvenih mreža. Analiza rezultata pokazala je da nema razlike u vremenu koje provode čitajući između studenata s obzirom na njihove sociodemografske karakteristike. S druge strane, analiza je pokazala da postoje razlike u vremenu koje provode čitajući specifične sadržaje. Na onovu rezultata vidimo da postoje razlike u sadržajima koje studenti čitaju s obzirom na socioekonomski status (nezaposleni studenti provode više vremena čitajući udžbenike u odnosu na zaposlene studente, studenti s prosječnim mjesečnim primanjima više čitaju novine), navika čitanja određenih sadržaja razvija još prije početka univerzitetskog obrazovanja (studenti koji su srednju školu završili odličnim uspjehom više čitaju udžbenike i knjige nefikcije u odnosu na one koji su završili vrlo dobrim uspjehom), i navike čitanja su povezane s korištenjem društvenih mreža (studenti koji dnevno provode više vremena na društvenim mrežama više čitaju internet sadržaje u odnosu na one koji provode manje vremena). Na osnovu svega navedenog možemo zaključiti da je sadržaj bolji pokazatelj čitalačkih navika studenata.

3) Treći problem istraživanja je bio ispitati odnos između navika čitanja i neprijatnih emocionalnih stanja (anksioznosti i depresivnosti) kod studenata. U preliminarnim analizama ovog dijela istraživanja ispitano je prisustvo emocionalnih stanja anksioznosti i depresivnosti. Rezultati prvih analiza su potvrdili značajno prisustvo oba navedena stanja. Glavna analiza pokazala je da nema povezanosti između vremena koje studenti provode čitajući i prisustva neprijatnih emocionalnih stanja. Studenti koji smatraju da je pandemija utjecala na navike čitanja postižu rezultate koji govore o većem prisustvu anksioznosti i depresivnosti u odnosu na studente koji smatraju da pandemija nije utjecala na njihove navike čitanja. Uzevši u obzir sve dobivene rezultate možemo zaključiti da vrijeme koje studenti provode čitajući nije povezano s neprijatnim emocionalnim stanjima. Pretpostavili smo da se objašnjenje dobivenih rezultata nalazi u promjeni rutine ili stavovima studenata prema čitanju. Međutim, na osnovu analize odnosa između vremena koje studenti provode čitajući određene sadržaje i neprijatnih emocionalnih

stanja zaključili smo da je odnos između navika čitanja i stanja anksioznosti i depresivnosti pod utjecajem stavova prema čitanju. Rezultati ove analize su pokazali veće prisustvo stanja anksioznosti kod studenata koji više čitaju akademske materijale. Studenti kojima je pandemija utjecala na navike čitanja više su čitali akademske materijale i udžbenike, dakle, došlo je do promjene rutine kad su u pitanju ova dva sadržaja, međutim, anksioznost je povezana samo s čitanjem akademskih materijala. Prema Bourion-Bedes i saradnicima (2020) jedan od rizika za pojavu anksioznosti je percepcija studenata o neučinkovitosti čitanja na smirivanje, međutim, kada studenti čitanje doživljavaju kao efikasno sredstvo za smirivanje ono je zaštitni faktor protiv anksioznosti. Dakle, odnos navika čitanja i neprijatnih emocionalnih stanja pod utjecajem je stavova prema čitanju i percepciji učinkovitosti čitanja na smirivanje.

Na osnovu dobivenih rezultata ali i ograničenja s kojima se susreće ovo istraživanje možemo zaključiti da sadržaj nije samo bolji pokazatelj navika čitanja i razlika između ispitanika u navikama čitanja, nego od vrste sadržaja zavisi percepcija o učinkovitosti čitanja na smirivanje koja će dovesti do toga da čitanje ima pozitivan ili negativan efekat na psihološko stanje osobe.

5. LITERATURA

Adeyemi, I. O. (2020). Influence of Covid-19 Lockdown on Reading Habit of Nigerians: A Case Study of Lagos State Inhabitants. *Reading & Writing Quarterly*, 1-14. <https://doi.org/10.1080/10573569.2020.1857891>

Acheson, D. J., Wells, J. B., i MacDonald, M. C. (2008). New and updated tests of print exposure and reading abilities in college students. *Behavior research methods*, 40(1), 278-289. <https://doi.org/10.3758/BRM.40.1.278>

Alexander, P. A., i Fox, E. (2004). A historical perspective on reading research and practice. *Theoretical models and processes of reading*, 5, 33-68. <https://citeseerx.ist.psu.edu/viewdoc/download?doi=10.1.1.472.2859&rep=rep1&type=pdf>

Baba, J., i Affendi, F. R. (2020). Reading Habit and Students' Attitudes towards Reading: A Study of Students in the Faculty of Education UiTM Puncak Alam. *Asian Journal of University Education*, 16(1), 109-122. <https://eric.ed.gov/?id=EJ1252266>

Bal, P. M., i Veltkamp, M. (2013). How does fiction reading influence empathy? An experimental investigation on the role of emotional transportation. *PloS one*, 8(1), e55341 doi.org/10.1371/journal.pone.0055341

Boucher, A., Harrison, C., i Giovanelli, M., (2020). How reading habits have changed during the COVID-19 lockdown. *The Conversation*. Preuzeto sa: <https://theconversation.com/how-reading-habits-have-changed-during-the-covid-19-lockdown-146894n>

Bourion-Bédès, S., Tarquinio, C., Batt, M., Tarquinio, P., Lebreuilly, R., Sorsana, C., Legrandae, K., Rousseau, H., i Baumann, C. (2020). Psychological impact of the COVID-19 outbreak on students in a French region severely affected by the disease: results of the PIMS-CoV 19 study. *Psychiatry research*, 295, 113559 doi.org/10.1016/j.psychres.2020.113559

Cao, W., Fang, Z., Hou, G., Han, M., Xu, X., Dong, J., i Zheng, J. (2020). The psychological impact of the COVID-19 epidemic on college students in China. *Psychiatry research*, 112934 doi.org/10.1016/j.psychres.2020.112934

Clark, C., i Picton, I. (2020). " It Makes Me Feel Like I'm in a Different Place, Not Stuck Inside." Children and Young People's Reading in 2020 before and during the COVID-19 Lockdown. National Literacy Trust Research Report. *National Literacy Trust*.. <https://eric.ed.gov/?id=ED607776>

Clark, C., i Teravainen-Goff, A. (2018). Mental Wellbeing, Reading and Writing: How Children and Young People's Mental Wellbeing Is Related to Their Reading and Writing Experiences. National Literacy Trust Research Report. *National Literacy Trust*. <https://eric.ed.gov/?id=ED593894>

Davidovitch, N., Yavich, R., i Druckman, E. (2016). Don't throw out paper and pens yet: On the reading habits of students. *Journal of International Education Research (JIER)*, 12(4), 129-144. doi.org/10.19030/jier.v12i4.9799

Debczak, M., (2020). See What the World's Reading Habits Look Like in 2020. *Mental Floss*. Preuzeto na: <https://www.mentalfloss.com/article/636031/reading-habits-of-the-world-2020>

De Sixte, R., Fajardo, I., Mañá, A., Jáñez, Á., Ramos, M., García-Serrano, M., ... i Rosales, J. (2021). Beyond the educational context: relevance of intrinsic reading motivation during COVID-19 confinement in Spain. *Frontiers in Psychology*, 2639. <https://doi.org/10.3389/fpsyg.2021.703251>

Dilshad, M., Adnan, A., i Akram, A. (2013). Gender Differences in Reading Habits of University Students: An Evidence from Pakistan. *Pakistan Journal of Social Sciences (PJSS)*, 33(2). <https://media.teckiz.com/pakistan-journal-of-social-sciences/pjss-bzu/2020/04/16/5e9815e5bbf8c.pdf>

Erdem, A. (2015). A research on reading habits of university students:(Sample of Ankara University and Erciyes University). *Procedia-Social and Behavioral Sciences*, 174, 3983-3990. <https://doi.org/10.1016/j.sbspro.2015.01.1145>

Fatiloru, O. F., Adesola, O. A., Hameed, B. A., i Adewumi, O. M. (2017). A Survey on the Reading Habits among Colleges of Education Students in the Information Age. *Journal of Education and Practice*, 8(8), 106-110. <https://eric.ed.gov/?id=EJ1139158>

Flood, A., (2021). Book sales defy pandemic to hit eight – year high. *The Guardian*. Preuzeto na: <https://www.theguardian.com/books/2021/jan/25/bookshops-defy-pandemic-to-record-highest-sales-for-eight-years>

Gatin, M. (2020). *Utjecaj mjera izolacije tokom pandemije COVID-19 virusa na čitanje i čitalačke navike* (Doctoral dissertation, University of Zadar. Department of Information Sciences). <https://repozitorij.unizd.hr/islandora/object/unizd:4989>

George, G., i Thomas, M. R. (2020). Quarantined effects and strategies of college students–COVID-19. *Asian Education and Development Studies*. doi.org/10.1108/AEDS-04-2020-0054

Grubic, N., Badovinac, S., i Johri, A. M. (2020). Student mental health in the midst of the COVID-19 pandemic: A call for further research and immediate solutions. *International Journal of Social Psychiatry*, 66(5), 517-518. doi.org/10.1177/1043986220925108

Hussain, M., Kubravi, S. U., & Loan, F. A. (2021). Use and Impact of Social Networking Sites on Reading Habits of College Students. https://digitalcommons.unl.edu/libphilprac/5131?utm_source=digitalcommons.unl.edu%2Flibphilprac%2F5131&utm_medium=PDF&utm_campaign=PDFCoverPages

Ivaković, F. Skale depresije, anksioznosti i stresa DASS-S i DASS-O Priručnik; Zagreb, 2019;

<http://www2.psy.unsw.edu.au/Groups/Dass/Croatian/Selekcija%20DASS/Priru%C4%8Dnik%20DASS%20Ivakovi%C4%87.pdf>

Jovanović, V., Gavrilov-Jerković, V., Žuljević, D., i Brdarić, D. (2014). Psihometrijska evaluacija Skale depresivnosti, anksioznosti i stresa-21 (DASS-21) na uzorku studenata u Srbiji. *Psihologija*, 47(1). <https://www.ceeol.com/search/article-detail?id=692051>

Kafi, M. (2021). What to read during a pandemic: A case study of 'book promotion politics' in Iran. *Social Sciences & Humanities Open*, 3(1), 100121. <https://doi.org/10.1016/j.ssaho.2021.100121>

Karadeniz, A., i Can, R. (2015). A research on book reading habits and media literacy of students at the faculty of education. *Procedia-Social and Behavioral Sciences*, 174, 4058-4067. doi.org/10.1016/j.sbspro.2015.01.1155

Karim, N. S. A., i Hasan, A. (2007). Reading habits and attitude in the digital age: Analysis of gender and academic program differences in Malaysia. *The Electronic Library*, 25, 285-298. Preuzeto sa: https://www.researchgate.net/publication/220677317_Reading_habits_and_attitude_in_the_digital_age_-_Analysis_of_gender_and_academic_program_differences_in_Malaysia

Kecojevic, A., Basch, C. H., Sullivan, M., i Davi, N. K. (2020). The impact of the COVID-19 epidemic on mental health of undergraduate students in New Jersey, cross-sectional study. *PloS one*, 15(9), e0239696 doi.org/10.1371/journal.pone.0239696

Kleiman, E. M., Yeager, A. L., Grove, J. L., Kellerman, J. K., i Kim, J. S. (2020). Real-time Mental Health Impact of the COVID-19 Pandemic on College Students: Ecological Momentary Assessment Study. *JMIR Mental Health*, 7(12), e24815 doi.org/10.2196/24815

Koopman, E. (2014). Reading in times of loss: An exploration of the functions of literature during grief. *Scientific Study of Literature*, 4(1), 68-88. doi.org/10.1075/ssol.4.1.04koo

Kuijpers, M., Douglas, S., i Kuiken, D. (2020) Capturing the ways we read. *Anglistik*, 31(1), 53 – 69. <https://doi.org/10.33675/ANGL/2020/1/6>

Kuvač-Levačić, K. (2013). Razvoj i vrste čitanja, tipologija čitatelja s obzirom na čitanje» neknjiževnih «tekstova. *Čitanje za školu i život*, 13. <https://www.azoo.hr/app/uploads/uvezeno/photos/izdanja/citanje-1536870009.pdf#page=13>

Levine, S. L., Cherrier, S., Holding, A. C., i Koestner, R. (2020). For the love of reading: Recreational reading reduces psychological distress in college students and autonomous motivation is the key. *Journal of American College Health*, 1-7. doi.org/10.1080/07448481.2020.1728280

Liang, S. W., Chen, R. N., Liu, L. L., Li, X., Chen, J. B., Tang, S. Y., i Zhao, J. (2020). The psychological impact of the COVID-19 epidemic on Guangdong college students:

the difference between seeking and not seeking psychological help. *Frontiers in psychology*, 11, 2231. <https://doi.org/10.3389/fpsyg.2020.02231>

Loan, F. A., i Nasreen, N. (2021). The Five Laws of Reading. <https://digitalcommons.unl.edu/libphilprac/5280/>

Lone, F. A. (2012). Reading Habits of Rural and Urban College Students iIn the 21st Century. <https://digitalcommons.unl.edu/libphilprac/709/>

Madani, A., Boutebal, S. E., i Bryant, C. R. (2020). The psychological impact of confinement linked to the coronavirus epidemic COVID-19 in Algeria. *International journal of environmental research and public health*, 17(10), 3604 doi.org/10.3390/ijerph17103604

Mak, H. W., i Fancourt, D. (2020). Reading for pleasure in childhood and adolescent healthy behaviours: Longitudinal associations using the Millennium Cohort Study. *Preventive medicine*, 130, 105889 doi.org/10.1016/j.ypmed.2019.105889

Maliković, M. (2015). *Internetska istraživanja : Sveučilišni priručnik*. Rijeka: Sveučilište u Rijeci, Filozofski fakultet. Retrieved from <https://urn.nsk.hr/urn:nbn:hr:186:903059>.

Mamić, S. (2016). *Neki korelati anksioznosti i depresivnosti kod studenata* (Doctoral dissertation, University of Zadar. Department of Psychology). <https://urn.nsk.hr/urn:nbn:hr:162:085019>

Marschark, M., Sarchet, T., Convertino, C. M., Borgna, G., Morrison, C., i Remelt, S. (2012). Print exposure, reading habits, and reading achievement among deaf and hearing college students. *Journal of deaf studies and deaf education*, 17(1), 61-74. <https://doi.org/10.1093/deafed/enr044>

Merga, M. K. (2017). What motivates avid readers to maintain a regular reading habit in adulthood?. *Australian Journal of Language and Literacy*, *The*, 40(2), 146-156. <https://search.informit.org/doi/abs/10.3316/INFORMIT.809917805440115>

Merry, S., i Johnson, S., (2020). What the country is reading during the pandemic: Dystopias, social justice and steamy romance. *The Washington Post*. Preuzeto sa: https://www.washingtonpost.com/entertainment/books/2020-book-trends/2020/09/02/6a835caa-e863-11ea-bc79-834454439a44_story.html

Montgomeri, H., (2019). Kakav je uticaj čitanja na mentalno zdravlje. *BBC News na srpskom*. Preuzeto sa: <https://www.bbc.com/serbian/lat/svet-49275598>

Mrčela, A. (2020). *Utjecaj socioekonomskog statusa roditelja na obrazovne aspiracije studenata* (Doctoral dissertation, University of Split. Faculty of Humanities and Social Sciences, University of Split. Department of Sociology). urn.nsk.hr/urn:nbn:hr:172:839359

Ogbodo, R. O. (2010). Effective Study Habits in Educational Sector: Counselling Implications. *Edo Journal of Counselling*, 3(2), 230-242. <https://doi.org/10.4314/ejc.v3i2.63610>

Parikh, K., Parikh, S.S., i Vyas, P. (2020). A Survey on Reading Habit of Library Users during COVID-19 Lockdown. *Library Philosophy and Practice*, 1-6. <https://search.proquest.com/openview/eefaea4642217c7c3ca0cf0d2928c199/1?pq-origsite=gscholar&cbl=54903>

Petz, B. (1997). Osnovne statističke metode za nematematičare. Jastrebarsko: Naklada Slap

Reić Ercegovic, I. i Penezić, Z. (2012) Skala depresivnosti, anksioznosti i stresa. U: Proroković, A., Čubela Adorić, V., Penezić, Z. i Tucak Junaković, I. (ur.) *Zbirka psihologijskih skala i upitnika, svezak 6.* Zadar, Sveučilište u Zadru, Odjel za psihologiju, str. 15-22. <https://morepress.unizd.hr/books/index.php/press/catalog/view/32/28/374>

Resyadi, H., Safitri, D. S., i Fitriansyah, D. (2021). Confirming university students' individual reading habit on academic text. *International Journal of Research on English Teaching and Applied Linguistics*, 1(1), 1-6. <https://www.jurnal.iain-bone.ac.id/index.php/ijretal/article/download/1193/754>

Rizzolo, D., Zipp, G. P., Stiskal, D., i Simpkins, S. (2009). Stress management strategies for students: The immediate effects of yoga, humor, and reading on stress. *Journal of College Teaching & Learning (TLC)*, 6(8). doi.org/10.19030/tlc.v6i8.1117

Rodríguez-Rey, R., Garrido-Hernansaiz, H., i Collado, S. (2020). Psychological impact and associated factors during the initial stage of the coronavirus (COVID-19) pandemic among the general population in Spain. *Frontiers in psychology*, 11, 1540. doi.org/10.3389/fpsyg.2020.01540

Rosli, N. A., Razali, N. F., Zamil, Z. U. A., Noor, S. N. F. M., i Baharuddin, M. F. (2017). The determination of reading habits among students: A concept. *International Journal of Academic Research in Business and Social Sciences*, 7(12), 791-798. <http://dx.doi.org/10.6007/IJARBS/v7-i12/3710>

Salmerón, L., Arfé, B., Avila, V., Cerdán, R., De Sixte, R., Delgado, P., ... i Perea, M. (2020). READ-COGvid: A Database From Reading and Media Habits During COVID-19 Confinement in Spain and Italy. *Frontiers in Psychology*, 11, 2639 doi.org/10.3389/fpsyg.2020.575241

Shafi, S. M., Loan, F. A. (2010). Reading habits among college students of Kashmir across genders. *Trends in information management*, 2(2), 92-103. <http://eprints.rclis.org/30828/>

Shipman, J., i McGrath, L. (2016). Transportations of space, time and self: the role of reading groups in managing mental distress in the community. *Journal of Mental Health*, 25(5), 416-421. <http://oro.open.ac.uk/62764/1/62764.pdf>

Skenderi, L., i Ejupi, S. (2017). The reading habits of university students in Macedonia. In *Conference Paper of 15th International Conference "Knowledge in Practice"*. <https://www.researchgate.net/publication/328492200> [THE READING HABITS OF UNIVERSITY STUDENTS IN MACEDONIA](https://www.researchgate.net/publication/328492200)

Softić Salihbegović, A., (2020). Balkanski maraton čitanja u doba korone. *Deutsche Welle*. Preuzeto sa: <https://www.dw.com/bs/balkanski-maraton-%C4%8Ditanja-u-doba-korone/a-52947049>

Son, C., Hegde, S., Smith, A., Wang, X., i Sasangohar, F. (2020). Effects of COVID-19 on college students' mental health in the United States: Interview survey study. *Journal of medical internet research*, 22(9), doi.org/10.2196/21279

Stanić, S., i Jelača, L. (2017). Društveni kontekst čitanja i knjige: mišljenja i stavovi učenika. *Školski vjesnik: časopis za pedagošku teoriju i praksu*, 66(2), 180-198. https://skolskivjesnik.ffst.hr/wp-content/uploads/2020/09/2017_2_2_Stanic_Jelaca.pdf

Stip, E., Östlundh, L., i Abdel Aziz, K. (2020). Bibliotherapy: Reading OVID During COVID. *Frontiers in psychiatry*, 11, 567539. <https://doi.org/10.3389/fpsy.2020.567539>

Summers, K. (2013). Adult reading habits and preferences in relation to gender differences. *Reference & User Services Quarterly*, 52(3), 243-249. <https://journals.ala.org/index.php/rusq/article/viewFile/3319/3534>

Špac, H. (2013). *Čitateljske navike studenata: na primjeru Sveučilišta u Zagrebu u akademskoj godini 2012./13* (Doctoral dissertation). http://darhiv.ffzg.unizg.hr/id/eprint/4598/1/Hrvoje%20%C5%A0pac_Diplomski%20rad.pdf

Therien, E., (2020). Reading for pleasure can help reduce pandemic stress, increase empathy: experts. *Global News*. Preuzeto na: <https://globalnews.ca/news/7450163/lethbridge-alberta-reading-popularity-covid-19/>

Toker, A., (2020). I read or don't: That's the question. *Journal of International Social Research*. Preuzeto na: https://www.academia.edu/48781225/I_Read_or_Don_T_That_S_the_Question?auto=citations&from=cover_page

Tyagi, K., Gaur, G., i Sharma, M. (2020). Readership among college students during COVID19 lockdown: A Cross-Sectional Survey in a Northern City of India. *Indian Journal of Preventive & Social Medicine*, 51(2), 72-76. <http://ijpsm.co.in/index.php/ijpsm/article/view/254>

Vukićević, J., (2021). Izolacija vratila knjigu u modu. *Radio Slobodna Evropa*. Preuzeto na: <https://www.slobodnaevropa.org/a/31036243.html>

Wang, X., Hegde, S., Son, C., Keller, B., Smith, A., i Sasangohar, F. (2020). Investigating mental health of US college students during the COVID-19 pandemic: cross-sectional survey study. *Journal of medical Internet research*, 22(9), e22817. <https://doi.org/10.2196/22817>

Wathelet, M., Duhem, S., Vaiva, G., Baubet, T., Habran, E., Veerapa, E., ... i D'Hondt, F. (2020). Factors associated with mental health disorders among university students in France confined during the COVID-19 pandemic. *JAMA network open*, 3(10), e2025591-e2025591 <https://jamanetwork.com/journals/jamanetworkopen/article-abstract/2772154>

Yildiz, Y. (2020). Reading habit and its role on students' academic success at language preparatory school: A Research on Tishk International University preparatory school students. *Amazonia Investiga*, 9(27), 189-194.
<https://amazoniainvestiga.info/index.php/amazonia/article/view/1228/1103>

YoungMinds. (2020). *Coronavirus: Impact on young people with mental health needs*.
https://youngminds.org.uk/media/3708/coronavirus-report_march2020.pdf

Internet izvori:

<http://www.fbihvlada.gov.ba/bosanski/zakoni/2004/odluke/dodatak%20odluci%20183.pdf>

<https://ff.unsa.ba/files/trajno/ODLUKA-O-LISTI-NAUCNIH-PODRUCJA-GRANA-POLJA-PREDMETA-FFUNSA.pdf>

6. PRILOG

1. Instrumentarij
2. Sociodemografska obilježja ispitanika
3. Deskriptivne analize
4. Dodatne analize
5. Interkorelacijska matrica za subskele anksioznosti i depresivnosti i skale koja mjeri vrijeme provedeno čitajući

Prilog 1: Instrumentarij

Poštovani/a,
Studentica sam pete godine Odsjeka za psihologiju Filozofskog fakulteta u Sarajevu. Pozivam Vas da učestvujete u istraživanju o odnosu navika čitanja i neprijatnih emocionalnih stanja koje provodim u okviru izrade master rada, pod mentorstvom doc. dr. Amele Dautbegović.
Učešće u istraživanju je anonimno i dobrovoljno, a prikupljeni podaci će biti dostupni isključivo autorici istraživanja i korišteni samo u naučne svrhe.
Istraživanje se sastoji od tri kratka upitnika za čije ispunjavanje je potrebno oko 10-tak minuta.
Za dodatna pitanja me možete kontaktirati putem e-mail adrese: krupalijaamna@gmail.com

Molim Vas da na pitanja odgovorite odabirom jedne od ponuđenih opcija ili davanjem kratkih odgovara.
Spol: 1. Muško 2. Žensko
Koliko imate godina?
Vaš radni status: 1. Zaposlen/a 2. Nezaposlen/a
Odsjek na kojem studirate:
Godina studija: 1. Prva godina prvog ciklusa 2. Druga godina prvog ciklusa 3. Treća godina prvog ciklusa 4. Prva godina drugog ciklusa 5. Druga godina drugog ciklusa
Koju srednju školu ste završili? 1. Gimnazija 2. Umjetnička škola 3. Stručna usmjerena škola 4. Vjerska škola 5. Neka druga (navedite):
Kojim uspjehom ste završili srednju školu?
Koji je stepen obrazovanja Vaše majke: 1. Nema završenu osnovnu školu 2. Završena osnovna škola 3. Završena srednja škola 4. Završena viša škola ili fakultet
Koje je zanimanje vaše majke:

Koji je stepen obrazovanja Vašeg oca: 1. Nema završenu osnovnu školu 2. Završena osnovna škola 3. Završena srednja škola 4. Završena viša škola ili fakultet
Koje je zanimanje Vašeg oca: Kako procjenjujete ukupna mjesečna primanja u Vašoj porodici? 1. Ispodprosječna 2. Prosječna 3. Iznad prosječna 4. Visoko iznadprosječna
Koji je ukupan broj članova Vaše obitelji (uključujući i Vas): 1. 2 2. 3 3. 4 4. 5 ili više
Za vrijeme studija boravite u: 1. Studentskom domu 2. Obiteljskom domu 3. Iznajmljenom smještaju 4. Drugo:
Da li ste u prethodnoj akademskoj godini mijenjali uobičajno mjesto boravka tokom studija? (Napustio/la studentski dom, vratio/la se da živim sa roditeljima, promijenio iznajmljeni smještaj...) 1. Da 2. Ne
Na koliko društvenih mreža imate aktivan profil? 1. 1 2. 2 3. 3 4. 4 5. 5 ili više
Koju društvenu mrežu najčešće koristite: Koliko vremena u toku dana provodite na društvenim mrežama: 1. Do 1 sat 2. Od 1 do 2 sata 3. Od 2 do 3 sata 4. Od 3 do 4 sata 5. Više od 4 sata

Navike čitanja: Molim Vas da pažljivo pročitate sljedeće pitanje i odgovorite tako što ćete za svaku ponuđenu opciju označiti broj koji predstavlja koliko sati ste proveli čitajući navedene sadržaje. Brojevi imaju sljedeće značenje:

0 - uopće ne čitam ovaj sadržaj ili čitam jako malo
1 - čitam 1 sat
2 - čitam 2 sata
3 - čitam 3 sata
4 - čitam 4 sata
5 - čitam 5 sati
6 - čitam 6 sati
7 - čitam 7 ili više sati

Koliko sati provedete u tipičnoj sedmici čitajući sljedeće vrste materijala za čitanje:								
Udžbenici	0	1	2	3	4	5	6	7
Akademski materijali (osim udžbenika)	0	1	2	3	4	5	6	7
Časopisi	0	1	2	3	4	5	6	7

Novine	0	1	2	3	4	5	6	7
Elektronska pošta (e-mail)	0	1	2	3	4	5	6	7
Internet mediji (sve osim elektronske pošte)	0	1	2	3	4	5	6	7
Knjige fikcije (npr.)	0	1	2	3	4	5	6	7
Knjige nefikcije /knjige za specifično zanimanje (knjige iz oblasti koja Vas interesuje)	0	1	2	3	4	5	6	7
Drugi sadržaji (molim Vas navedite):	0	1	2	3	4	5	6	7

Molim Vas da odgovorite na sljedeća pitanja o Vašim navikama čitanja u proteklih godinu dana.
Šta Vas je najviše motivisalo da čitate?
Da li je pandemija uticala na Vaše navike čitanja (ako jeste, ukratko objasnite na koji način)?

<i>DASS-21: Pročitajte svaku od navedenih rečenica i označite broj koji najbolje opisuje kako ste se osjećali u proteklih godinu dana. Ne postoje tačni i netačni odgovori.</i>				
<i>Brojevi znače:</i>				
<i>0 - Nimalo</i>				
<i>1 - Pomalo ili ponekad</i>				
<i>2 - U priličnoj mjeri ili često</i>				
<i>3 - Uglavnom ili skoro uvijek</i>				
1. Primijetio/la sam da mi se suše usta.	0	1	2	3
2. Nisam imao/la nikakvo lijepo osjećanje.	0	1	2	3
3. Imao/la sam poteškoće sa disanjem (recimo, osjetio/la sam ubrzano disanje, a nisam se fizički zamorio/la).	0	1	2	3
4. Primijetio/la sam da mi je teško da ostvarim inicijativu i započnem bilo šta.	0	1	2	3
5. Osjetio/la sam tresem (npr. tresle su mi se ruke.)	0	1	2	3
6. Bojao/la sam se situacija u kojima bih mogao/la da se uspaničim i napravim budalu od sebe.	0	1	2	3
7. Osjećao sam da nemam čemu da se nadam.	0	1	2	3
8. Osjećao/la sam se tužno i jadno.	0	1	2	3
9. Osjećao/la sam da sam blizu panike.	0	1	2	3
10. Ništa nije moglo da me zainteresuje.	0	1	2	3
11. Osjećao/la sam da kao osoba ne vrijedim mnogo.	0	1	2	3
12. Osjetio/la sam rad srca iako se nisam fizički zamorio/la (npr. lupanje srca, ili osjećaj da srce "preskače").	0	1	2	3
13. Osjećao/la sam se uplašeno bez razloga.	0	1	2	3
14. Osjećao/la sam da je život besmislen.	0	1	2	3

Hvala Vam na učešću u istraživanju!

Prilog broj 2:

Sociodemografska obilježja studenata

Tabela 6-1: Radni status ispitanika

	N	f
Zaposlen/a	14	17.7 %
Nezaposlen/a	65	82.3 %

Tabela 6-2: Preduniverzitetsko obrazovanje

	N	f
Završena srednja škola		
Gimnazija	58	73.4 %
Stručna usmjerena škola	16	20.3 %
Vjerska škola	3	3.8 %
Neka druga škola	2	2.5 %
Uspijeh na kraju srednje škole		
Odličan	61	77,2%
Vrlo dobar	18	22,8%

Tabela 6-3: Zanimanje roditelja

Zanimanje	f	
	Majka	Otac
Penzioner	2	6
Funkcioneri i članovi zakonodavnih tijela, funkcioneri državnih tijela, direktori	2	1
Stručnjaci i naučnici	24	17
Tehničari i druga stručna zanimanja	9	23
Uredski i šalterski službenici	7	3
Uslužna i trgovačka zanimanja	9	6
Zanimanja za neindustrijski način rada u proizvodnji	4	7
Rukovaoci mašinama, vozilima i sastavljači proizvoda	/	9
Jednostavna zanimanja	1	/
Vojna zanimanja	/	1
Nesvrstano	18	/
Nije navedeno	3	6

Odgovori ispitanika su kategorisani s obzirom na Standardnu klasifikaciju zanimanja u FBiH

Tabela 6-4: Obrazovanje roditelja

	Majka		Otac	
	N	f	N	f
Nema završenu osnovnu školu	4	5,1%	/	/
Završena osnovna škola	10	12,7%	5	6,4%
Završena srednja škola	44	55,7%	52	66,7%
Završena viša škola ili fakultet	21	26,6%	21	26,9%

Tabela 6-5: Mjesečna primanja i broj članova porodice

	N	f
Ukupna mjesečna primanja		
Ispodprosječna	5	6.3 %
Prosječna	55	69.6 %
Iznadprosječna	18	22.8 %
Visoko iznadprosječna	1	1.3 %
Broj članova porodice		
Dva	5	6,3%
Tri	18	22,8%
Četiri	34	43%
Pet ili više	22	27,8%

Tabela 6-6: Mjesto i promjena mjesta boravka

	N	f
Mjesto boravka		
Studentski dom	8	10.1 %
Obiteljski dom	33	41.8 %
Iznajmljeni smještaj	16	20.3 %
Vlastiti stan ili kuća	21	26.6%
Drugi smještaj	1	1.3 %
Promjena mjesta boravka		
Da	30	38%
Ne	49	62%

Tabela 6-7: Društvene mreže

	N	f
Broj aktivnih profila		
1	7	8.9 %
2	26	32.9 %
3	30	38 %
4	10	12.7 %
5 ili više	6	7.6 %
Društvena mreža		
Instagram	36	46,8%
Facebook/ Facebook i Messenger	24	31,2%
Facebook i Instagram	7	9,1%
Druge	10	13%
Vrijeme provedeno na društvenim mrežama		
Do 1 sat	7	8,9%
Od 1 do 2 sata	20	25,3%
Od 2 do 3 sata	32	40,5%
Od 3 do 4 sata	10	12,7%
Više od 4 sata	10	12,7%

Prilog 3

Deskriptivne analize

Tabela 6-8: Deskriptivni podaci za varijable na skali navika čitanja

	RTE	Rte-1	Rte-2	Rte-3	Rte-4	Rte-5	Rte-6	Rte-7	Rte-8
M	18,92	2,75	3,06	0,78	0,61	2,23	3,65	2,95	2,70
SD	9,87	2,267	1,89	1,26	1,10	2,07	2,14	2,41	2,198
Min	2	0	0	0	0	0	0	0	0
Max	46	7	7	6	6	7	7	7	7
Sk	0,425	0,560	0,362	2,123	2,427	1,112	0,308	0,344	0,428
SESk	0,271	0,271	0,271	0,271	0,271	0,271	0,271	0,271	0,271
Ku	-0,317	-0,894	-0,519	4,8439	7,314	0,060	-1,094	-1,132	-0,985
Sek-u	0,535	0,535	0,535	0,535	0,233	0,535	0,535	0,535	0,535
K-S	0,080	0,186	0,146	0,316	0,380	0,281	0,150	0,147	0,185
p	0,200	0,000	0,000	0,000	0,000	0,000	0,000	0,000	0,000

RTE – Ukupno vrijeme provedeno čitajući; Rte-1 – vrijeme provedeno čitajući udžbenike; Rte-2 – vrijeme provedeno čitajući akademske materijale; Rte-3 – vrijeme provedeno čitajući časopise; Rte-4 – vrijeme provedeno čitajući novine; Rte-5 – vrijeme provedeno čitajući elektronsku poštu; Rte-6 – vrijeme provedeno čitajući internet sadržaje; Rte-7 – vrijeme provedeno čitajući knjige fikcije; Rte-8 – vrijeme provedeno čitajući knjige nefikcije

Tabela 6-9: Deskriptivni podaci za subskale DASS-21

	Anksioznost	Depresivnost
M	8	7,25
SD	5,94	5,91
Min	0	0
Max	21	21
Sk	0,503	0,817
SESk	0,271	0,271
Ku	-0,947	-0,343
SEKu	0,665	0,535
K-S	0,142	0,141
p	0,000	0,000

Prilog broj 4: Dodatne analize

Tabela 6-10: Rezultati analiza dobivenih korištenjem Mann Whitney U testa

Varijabla		DASS-A	DASS-D	RTE	Rte-1	Rte-2	Rte-3	Rte-4	Rte-5	Rte-6	Rtes-7	Rte-8
Radni status	Mann Whitney U	397.000	403.500	432.500	290.500	433.000	418.000	398.500	353.000	449.500	444.500	383.000
	Z	-0.747	-0.663	-0.289	-2.139	-0.286	-0.535	-0.872	-0.072	-0.072	-0.136	-0.936
	P	0.455	0.507	00.772	0.032	0.775	0.593	0.383	0.943	0.943	0.891	0.349
Uspijeh na kraju srednje škole	Mann Whitney U	457.000	439.000	376.500	359.500	468.000	421.000	435.000	524.500	495.000	467.500	369.500
	Z	-1.078	-1.290	-2.018	-2.243	-0.959	-1.684	-1.601	-0.299	-0.639	-0.964	-2.123
	P	0.281	0.197	0.044	0.025	0.337	0.092	0.109	0.765	0.523	0.335	0.034
Ciklus studija	Mann Whitney U	586.000	552.500	775.500	769.500	611.500	755.500	765.500	542.500	749.500	667.500	736.000
	Z	-1.98	-2.238	-0.044	-0.104	-1.674	-0.270	-0.171	-2.435	-0.303	-1.116	-0.437
	P	0.056	0.025	0.965	0.917	0.094	0.787	0.864	0.015	0.762	0.264	0.662
Mjesto Boravka	Mann Whitney U	555.000	682.500	716.000	649.500	656.000	607.500	630.000	666.500	721.500	670.500	725.000
	Z	-1.823	-0.532	-0.192	-0.875	-0.803	-1.450	-1.274	-0.723	-0.138	-0.659	-0.102
	P	0.068	0.595	0.848	0.382	0.422	0.147	0.202	0.469	0.890	0.510	0.919
Naučno područje	Mann Whitney U	514.500	378.000	553.500	505.500	588.000	612.000	593.000	566.500	579.500	635.500	591.500
	Z	-1.401	-2.880	-0.978	-1.514	-0.612	-0.389	-0.661	-0.874	-0.705	-0.093	-0.573
	P	0.161	0.004	0.328	0.130	0.540	0.698	0.508	0.382	0.481	0.926	0.566
Uticaj pandemije na navike čitanja	Mann Whitney U	245.500	303.500	321.500	283.000	247.500	450.000	446.000	414.500	461.500	372.000	374.000
	Z	-3.262	-2.457	-2.200	-2.777	-3.263	-0.471	-0.539	-0.941	-0.260	-1.517	-1.489
	P	0.001	0.014	0.028	0.005	0.001	0.637	0.590	0.347	0.795	0.129	0.136

Tabela 6-11: Rezultati analiza dobivenih korištenjem Krushkal-Wallis testa

Varijabla		DASS-A	DASS-D	RTE	Rte-1	Rte-2	Rte-3	Rte-4	Rte-5	Rte-6	Rte-7	Rte-8
Srednja škola	Chi-Square	4.945	2.478	1.262	0.515	1.001	4.018	2.547	1.660	6.395	3.188	1.700
	Df	3	3	3	3	3	3	3	3	3	3	3
	P	0.176	0.479	0.738	0.916	0.801	0.260	0.467	0.646	0.094	0.364	0.637
Obrazovanje majke	Chi-Square	1.881	5.455	4.301	2.448	5.151	2.259	4.326	2.806	1.662	0.723	2.774
	Df	3	3	3	3	3	3	3	3	3	3	3
	P	0.598	0.141	0.231	0.485	0.161	0.521	0.228	0.423	0.645	0.868	0.428
Obrazovanje oca	Chi-Square	1.048	0.746	2.874	0.079	0.701	0.313	3.111	1.653	0.862	4.712	3.380
	Df	2	2	2	2	2	2	2	2	2	2	2
	P	0.592	0.689	0.238	0.961	0.704	0.855	0.211	0.438	0.650	0.095	0.185
Zanimanje majke	Chi-Square	7.081	16.627	3.656	4.957	3.916	4.037	9.397	7.420	7.444	3.415	11.525
	Df	8	8	8	8	8	8	8	8	8	8	8
	P	0.528	0.034	0.887	0.762	0.865	0.854	0.310	0.492	0.490	0.906	0.174
Zanimanje oca	Chi-Square	14.832	18.527	10.847	10.701	7.921	9.359	9.122	9.335	6.656	6.742	7.127
	Df	8	8	8	8	8	8	8	8	8	8	8
	P	0.062	0.018	0.211	0.219	0.441	0.313	0.332	0.315	0.574	0.656	0.523
Mjesečna primanja	Chi-Square	3.350	0.879	0.881	1.605	1.431	1.500	7.688	0.803	0.549	4.338	1.830
	Df	3	3	3	3	3	3	3	3	3	3	3
	P	0.341	0.831	0.830	0.658	0.698	0.682	0.053	0.849	0.908	0.227	0.608
Broj članova porodice	Chi-Square	1.037	2.084	2.704	0.769	2.194	0.980	3.242	3.109	1.677	3.756	1.895
	Df	3	3	3	3	3	3	3	3	3	3	3
	P	0.792	0.555	0.440	0.857	0.533	0.806	0.356	0.375	0.642	0.289	0.594
Mjesto boravka	Chi-Square	1.036	0.543	2.971	5.029	4.836	1.350	2.018	1.312	2.917	5.473	4.274
	Df	4	4	4	4	4	4	4	4	4	4	4
	P	0.904	0.904	0.563	0.284	0.305	0.853	0.733	0.859	0.572	0.242	0.370
Broj aktivnih profila	Chi-Square	0.891	6.608	2.228	3.059	0.743	7.150	3.975	3.630	3.856	0.784	1.263
	Df	4	4	4	4	4	4	4	4	4	4	4

	P	0.828	0.158	0.527	0.548	0.863	0.128	0.409	0.458	0.277	0.853	0.668
Najčešće korištena društvena mreža	Chi-Square	5.312	5.548	4.405	0.613	2.919	5.699	1.669	1.538	3.430	1.846	4.307
	Df	3	3	3	3	3	3	3	3	3	3	3
	P	0.150	0.136	0.221	0.893	0.404	0.127	0.644	0.673	0.330	0.605	0.230
Vrijeme provedeno na društvenim mrežama	Chi-Square	1.360	4.952	1.745	2.187	2.499	3.664	3.218	8.169	14.531	2.167	4.052
	Df	4	4	4	4	4	4	4	4	4	4	4
	P	0.851	0,292	0.783	0.701	0.645	0.453	0.522	0.086	0.006	0.705	0,399

Prilog br. 5: Odnos neprijatnih emocionalnih stanja i vremena koje studenti provode čitajući određene sadržaje

Tabela 6-12: Spearmanov koeficijent korelacije između anksioznosti, depresivnosti i različitih sadržaja za čitanje

	Anksioznost	Depresivnost	Vrijeme provedeno čitajući	Udžbenici	Akademski materijali	Časopisi	Novine	Elektronska pošta	Internet sadržaji	Knjige fikcije	Knjige nefikcije
Anksioznost	1										
Depresivnost	0.663**	1									
Vrijeme provedeno čitajući	0,102	0,109	1								
Udžbenici	0.013	-0.079	0.643**	1							
Akademski materijali	0.241*	0.112	0.788**	0.472**	1						
Časopisi	0.077	0.041	0.544**	0.323**	0.436**	1					
Novine	-0.013	0.153	0.314**	0.013	0.305**	0.327**	1				
Elektronska pošta	0.075	0.045	0.648**	0.372**	0.470**	0.369**	0.220	1			
Internet sadržaji	0.005	0.040	0.570**	0.0.354**	0.330**	0.282*	0.022	0.473**	1		
Knjige fikcije	0.070	0.051	0.664**	0.273*	0.541**	0.223*	0.159	0.293**	0.100	1	
Knjige nefikcije	0.102	0.012	0.739**	0.379**	0.520**	0.359**	0.134	0.328**	0.260*	0.532*	1

* $p > 0.05$

** $p > 0,01$